

STÁDIUM

Stádium Társadalmi és Kulturális Hírlap IV. évf. 1. szám | 2015.

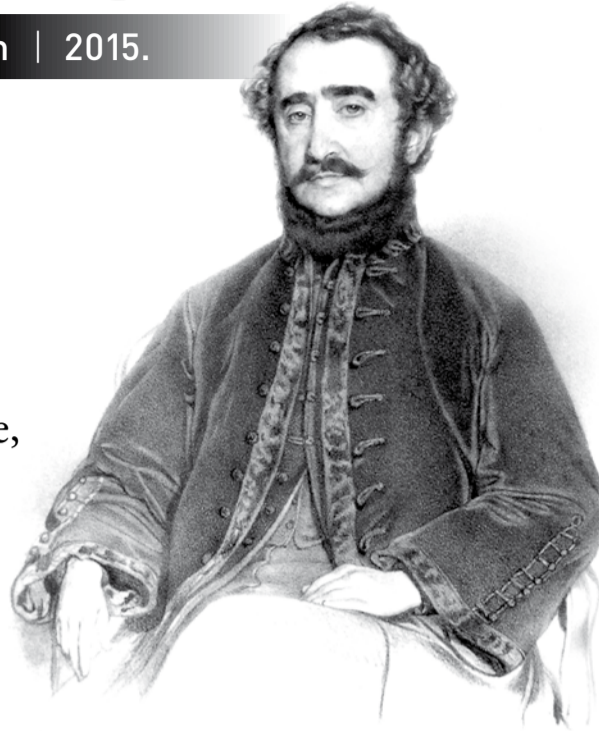
Páskándi Géza
Az egyik
történelem-tekercs

Hang- és képtekercsek!
Idős időtlenség-szalagok!
Uram, épp te ne tudnád, mekkora kín,
ha rosszul tekered föl a kapcád?

A TARTALOMBÓL

- Páskándi Gézára emlékezünk
- A 85 éves Csoóri Sándor köszöntése: Fazekas István kérdéseire Illyés Mária, Konrád György, Pozsgay Imre, Martonyi János, Korniss Péter, Novák Ferenc, Serfőző Simon és Véghelyi Balázs válaszol
- Csoóri Sándor, Barna T. Attila és Bugya István versei
- Vincze László rajzai

Ára: 300 Ft

MEGOLDATLAN, AMI IGAZSÁGTALAN!

Fazekas István

Amikor Pál apostol ellen a zsidó nagytanács elindítja a kirakatpért, s Pál a koholt vádakkal szemben a jó lelkiismeretére hivatkozik, Anániás főpap megparancsolja a mellé állóknak, hogy a vádlottat üssék szájon. Pál, aki soha nem ijedt meg sem az igazság kimondásától, sem pedig annak tisztázásától, a hivatali hatalommal való visszaélésre így reagál: „Megver téged az Isten, te meszelt fall! Itt ülsz, hogy ítélkezz felettem a törvény szerint, mégis a törvény ellenére azt parancsolod, hogy megüssenek?” (ApCsel 23, 1–3) Amikor Csoóri Sándor megírta a *Nappali hold* című esszéjét, sok-sok kis ködevő Anániás adta ki szájon verésére a parancsot. A Csoóri-botrány után született meg az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI. 24.) AB számú határozata, mely leszögezi: „Nincs demokratikus társadalom pluralizmus, tolerancia nélkül, a véleménynyilvánítás szabadsága a demokratikus társadalom egyik alapköve,

fejlődésének egyik feltétele. E szabadság az olyan gondolatokat, információkat, elveket és nézeteket is megilleti, amelyek sértőek, meghökkenítőek, vagy aggodalmat keltenek.”

A zsidósággal a XX. században fejlethetetlen szörnyűségek történtek. Ezek a szörnyűségek – teljesen jogosan (!) – a ma élő zsidóság erkölcsi tökéjét képezik. Abszolút helyesen járnak el, ha ezt a tökéjét a saját létük, identitásuk és megmaradásuk érdekében érvényesíteni tudják. A veszteség, ha nem jelenik meg kiváló műalkotásokban, nem tud erkölcsi tökévé válni. Megnyerhető veszteségünk csak az a veszteség lehet tehát, amit szépen tudunk kimondani.

A XX. században velünk, magyarokkal is történtek fejlethetetlen szörnyűségek. Ám egyikből sem tudunk igazán erkölcsi tökéjét kovácsolni! S ez nem teljesen a magyar politika bűne. Sem Trianonról, sem pedig az 1956-os forradalomról és szabadságharcról nem született olyan műalkotásunk, mely

megrendítette volna a világot, vagy legalább Európát. A politika oly módon ludas ebben, hogy mindkét történelmi motívumunkból tabut csinált. Igaza van Csoórinak, amikor így vélekedik erről a jelenségről: „... ha az embernek úgy kell dugdosnia a tapasztalatait, mint kamasznak a cigarettát az apja elől, a legigazabb tudásunk is összeszövődik a hazudozással. És jobb esetben önvédelmi eszköz lesz belőle, megterhelve lankasztó büntudattal, rosszabbik esetben pedig roncsoló cinizmus.” Világos, ugye, hogy miről beszélnek?

Minden magyar ember, aki egy kicsikét is foglalkozik a történelemmel, a madarak röpte fölött, a szél zúgása mögött, a sóhajok halk emelkedésében, az ismeretlen zajok messzi zörgésében képes fölimerni az Illyés által kimondott igazságot: „A múltat is teremteni kell. Egy korszak attól lesz múlt, hogy megírják... s valamirevaló múlt megteremtéséhez néha nagyobb erő kell, mint a jövődöféhez: mindent pontosan a helyére

kell tenni. A rosszul elrendezett, a rosszul megírt múlt föltámad, visszajár, állandóan zavarja az embert.” Trianon nem csak nekünk, magyaroknak, hanem a Kárpát-medencében élő minden népcsoportnak traumát jelent. Nem csupán a magyarság földrajzi, gazdasági és kulturális megcsönkítése, hanem az itt élő népek szellemiségének egyfajta tébolyba taszítása is. Tudjuk jól, sohasem volt még olyan háború, amelyik igazságos békével ért volna véget. Ismerjük a mondást: „Vae victis!”, azaz „Jaj a legyőzötteknek!”, ami elsőként is azt jelenti, hogy a győztesek írják a történelmet.

Önmagát is becsapja az, aki – akár gyávaságból, akár félszűrségből – nem meri nyíltan megfogalmazni: ami igazságtalan, az megoldatlan. Ehhez a gyávasághoz és félszűrséghez társul sokszor az a kézlegyintő gondolat: száz év az emberiség történelmében nem nagy idő, de még egy nemzet életében sem jelentős. Meglátásom szerint a történelemről csak az gondolkodik helyesen,

aki a Gondviselő Isten munkálkodását képes fölfedezni benne. Gondolkozunk egy kicsit bátrabban arról, hogy mi történt velünk! Tegyük csak fel a kérdést nyugodtan így: miért is kaptuk végső soron Trianon terhet? Kézenfekvő a válasz. Azért, hogy eszméletösebb legyen, mint a herderi jóslat. Azért, hogy az évszázadok óta pusztuló, egymással és önmagával örökké acsarkodó és meg-hasonuló magyarság végre méltó legyen ahhoz az örökséghez, amit vérszerződő ősei hagytak rá, amikor szövetségre léptek annak érdekében, hogy a népet nemzetté emeljék. Ha élni akarunk, hasonló összefogásra van szükség a mai magyarságnak is! Örökké visszhangozzanak bennünk Berzsenyi szavai! „... Nem sokaság, hanem / Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat. / Ez tette Rómát föld urává, / Ez Marathont s Budavárt bírsé.”

Szabad lehet-e teljesen az a nép, amelyik korlátozva van identitásának megélésében?

Csoóri Sándor Rejtett önarckép

Cigánynak néztek? Rájuk hagytam.
Kunnak? spanyolnak? kistatárnak?
Metszett szemmel csak mosolyogtam:
röpdösött bennem egy madárhad.

S a szárny is voltam és az ég is,
arcomon túli arc a kékből;
öklöm a Holdban: görcsös fétis,
dült néger-isten a mesékben.

Amit megéltem: az voltam én,
naponkint más jaj, más öröm,
a halál közelében nagy szél,
nyársuhanás és hóözön;

kibantolt hadseregek csonjta
ott, ahol a kamillásrétek
emlékezve és undorodva
ágyús telekbe visszaneznek.

Bakonyerdő a vállaimnál,
Prága és Varsó homlokfénye,
ezerestendős eső sétál
elém egy májusvégi éjben

s elázom benne, csontig ázom,
borzas pünkösdirózsás férfi,
vándor-arcom a másnapi szél
napos égboltra kicseréli.

„SZABADNAK LENNI ANNYI, MINT MÁST IS FÖLSZABADÍTANI!”

A 85 ÉVES CSOÓRI SÁNDOR KÖSZÖNTÉSE

Fazekas István

Csoóri Sándorra is igaz Babits megállapítása: „Nem az énekes szüli a dalt, a dal szüli énekesét.”

Ha gondolatban hirtelen végig lapozom Csoóri műveit, ha felidézem életét és küzdelmeit, Nagy László sorai jutnak eszembe: „Megállj, a csókok és borok nem lehetnek mind a tiéd! Rikolt penésztorkával az arany középszer. De törekszünk, hogy miénk legyen! Férfiasabb válasz nincs.”

A nagy utakat beragyogó születésnap alkalmából három egyszerű kérdéssel szólítottam meg barátait, ismerőseit.

1. Hogyan köszöntené a 85 éves Csoóri Sándort?

2. A vele való első találkozás történetére miként emlékszik vissza?

3. Hogyan ajánlaná és melyik művét a mai fiatalok figyelmébe?

(A körkérdésekre adott válaszokat Korniss Péter Csoóri Sándorról készített fényképei illusztrálják.)

ILLYÉS MÁRIA (művészettörténész):

Csoóri Sándor nyolcvanötödik születésnapját ünnepelem és felidézve több évtizedes barátságunkat, restelkedve kell bevallanom, mint azt már tettem több más kiemelkedő szellemről és jellemről beszélve, akiket apám mellett volt kiváltságom megismerni, hogy az ő esetében is előbb láttam az embert, észleltem tehát a jellemet, s csak ezután, jóval később indultam el a művek megismerésére, a szellem területére.

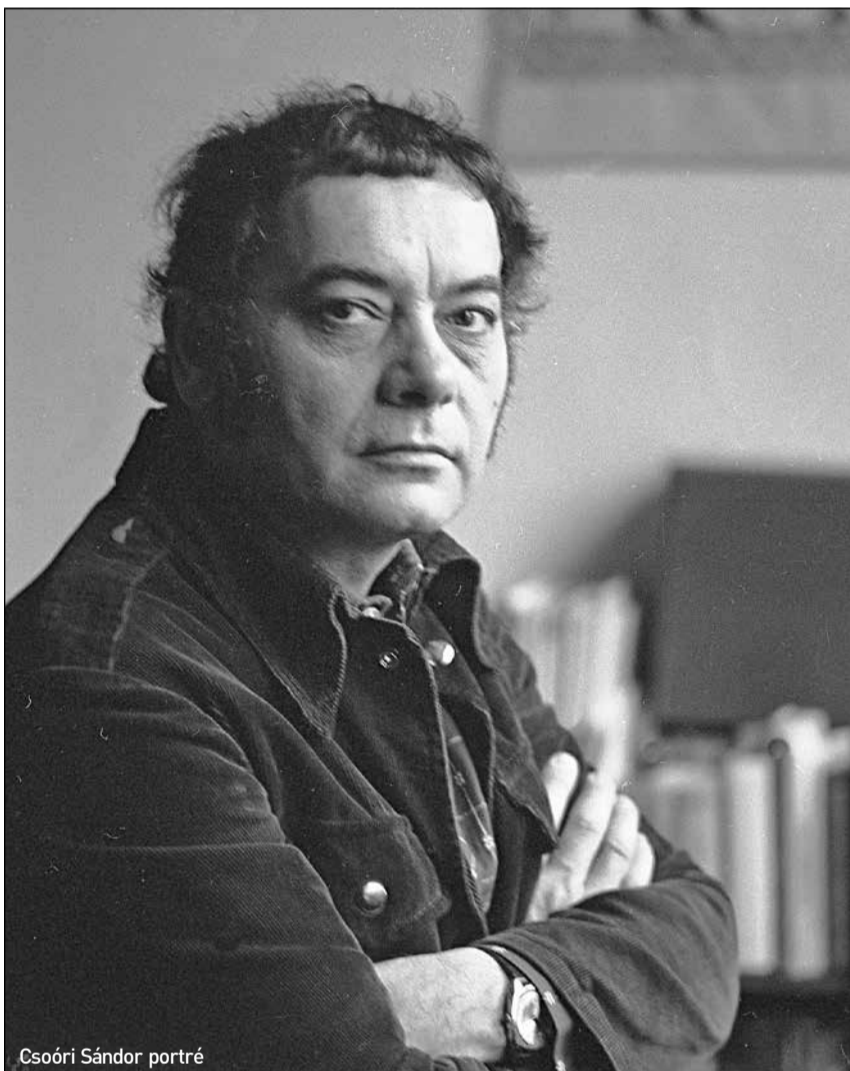
Sándor maga is leírta, mikor, hogyan és milyen véletlen során került közelebbi kapcsolatba apámmal. Ezt nem ismételném el. Ezekből az évekből – 1952-t írtak akkor – fennmaradt Sándornak néhány apámhoz írt levele és korai verse. Amikor nemrégiben megmutattam neki ezeket, így válaszolt:

„[...] régi magammal találkoztam a hajdani sorok sűrűjében. A járatlan, írónak készülő ifjonccal, aki 1952-ben, szájában zöld füvet forgatva, elhatározta, hogy levelet ír Illyés Gyulának: ő nyissa ki előtte az irodalom vaskapuját. Ennyi idő után elárulhatom, hogy a húsz soros, jelentkező levelet egy napig írtam, hogy hivatalos legyen és szép is ugyanakkor, mert attól félttem, ha Illyés sutának és száraznak tartja levelem stílusát, a verseimet is csak fél szemmel olvassa ezután el. [...] megtalált leveleim újak, de ugyanakkor idegenek is. Az ő révükön ötven-hatvan évet hátrálhattam vissza az időben. Érdekes volt, de hasonló „meglepetéseknek” nem örülnék.

És hát a versek!

Egyik sincs meg közülük a kézirataim között. Ha valaki majd első verseimre lesz kíváncsi, elolvashatja őket, mert most előkerültek. A Rőpirat című versemet ketten-hárman politikai versnek tartották, merész, szókimondó versnek. Ma már csak emlékek nevezhetném, költészetnek semmiképp. [...]”

Nos, az a fiatal költő, aki ezekkel a levelekkel Illyés Gyulánál jelentkezett, ez az „írónak készülő ifjonc”, akit apám

Csoóri Sándor portré

hét évvel később, egy 1959-es naplójában, még mindig mint „sovány, sárga, ferde szemű, nyúlánk, okos és szomorú” fiatalembert emleget, semmiképpen nem az, akit én az emlékezetemben egy jó évtizednél is több idő elmúltától fogva őriztem meg, amikortól egyre gyakrabban megfordult nálunk. Apám a '70-es évek elején kezdett kikerülni abból a jéghideg levegőből, amely a hatvanas években vette körül, valamilyen nyire csitult mély depressziója is. Nem zárkózott már annyira el az emberektől, bár a fiatalabb író-költő nemzedékkel továbbra is eléggé tartózkodó maradt. Csoóri Sándor ekkor – mellőzöttség ellenére – a siker és a népszerűség útján meginduló értelmiséginek látszott, aki – és látogatásainak többnyire ez volt az indítóoka – a szellemi élet és az anyanyelvi közösség gondjait hozta el Illyés Gyulához. És a gondokkal együtt a cselekvés új módzatait.

Apám maga sem hátrált meg a tettek előtt. Az 1956-os forradalom leverése utáni, megtört gerincű Magyarországon a felelős gondolkodású szellemi embert más természetű közgondok terheltek, mint korábban. Illyés Gyula Csoóri Sándorban fölismerte a becsületére adó, az értelmiségi lét felelősségét átérző költőt, ugyanakkor föltáruult előtte egy másik generáció gondolkodása. Sándor a nyakatekert érvelések és a félreze-

eseményeiről, az Írószövetségi ülésekről vagy a lapkiadói politika szálhúzóga-tásairól. És Erdélyből, a Felvidékről, a Vajdaságból. Illyés Gyula – akárcsak Csoóri Sándor – sokféle, akár ellentétes nézetű „oldallal”: pozícióban lévő, vagy teljesen visszazorított emberrel tartotta a kapcsolatot. A hatvanas évek múltával újra jelentkezett publicisztikával, ez volt az a terület, amelyet Sándor is fontosnak tartott. Előfordult, hogy Sándor volt, aki megnyerte bizonyos ügyeknek apám, aki az ő híreinek és tájékoztatásának hatására vállalt szerepet egy sor olyan eseményben, amelyik a hetvenes években mérföldkönek számított, és visszatekintve ma is annak tarthatjuk.

Csoóri Sándor a huszadik század végi magyar irodalmi és közéletnek valamiféle katalizátoraként a szellemi mozgalmak egy sorát indította útra, karolta föl, vitte előre abban a „tudatüres” országban. Síkra szállt a magyar kultúra és kulturális hagyomány létjogosultságáért, a népi hagyományörzésért, a táncház-mozgalomért. Küzdött folyamatosan bizonyos irodalmi fórumok minősíthetetlen hangneme és a magyarságot sértő megnyilvánulások ellen. A történelmi hazugságok kiigazításáért (Für Lajos érdekében például), a szellem és a szólás szabadságáért (többek között Konrádek letartóztatásakor), a sajtószabadságért (a Tiszatáj elleni pártmegtörölés idején Ilia Mihály mellett, vagy a Béres Józsefről készült film érdekében), új lap alapításáért a nemzedéki összefogás jegyében), a nemzeti érzés

jogosultságáért, azért, hogy a szellemi élet vonjon védőernyőt a magyarul tudók fölé (Kallós Zoltán, Király Károly ügye, Bethlen Alapítvány). Apám így lett támogatója és résztvevője egy fiatalabb nemzedék vállalkozásainak, noha – sok keserű tapasztalattal a múltjában – féltette őket, és nem mindig bízott a győzelmükben, de melléjük állt. Így vett részt a fiatal írók 1979-es találkozásán Lakiteleken, és írta meg több, emlékezetes tanulmányát, mint például bevezetőjét Janics Kálmán könyvéhez a felvidéki magyarság jogfosztásáról (Kálmán Janics, Czechoslovak Policy and the Hungarian Minority, Columbia Univ. Press, New York, 1982, magyarul: A hontalanság éve, Püski Kiadó) vagy jelentette meg Csoóri Sándor kezdeményezésére a *Szellem és erőszak* című, akkor visszatartott és csak tíz évvel később kibocsájtott könyvét.

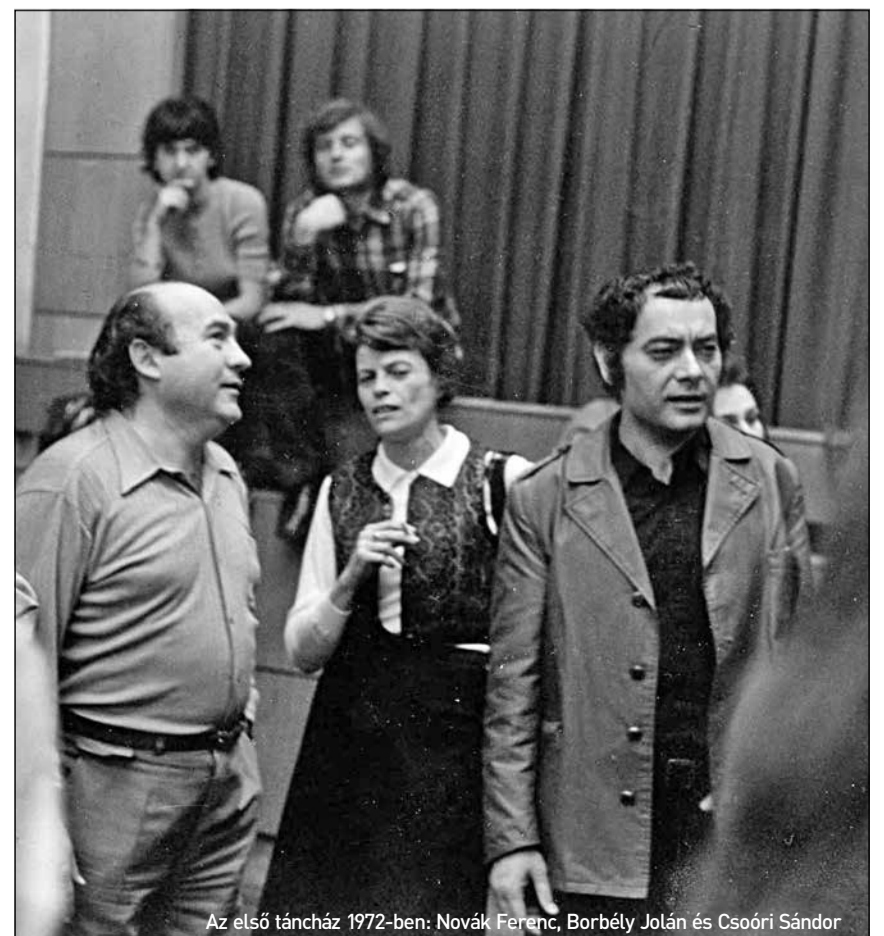
Csoóri Sándort ezekben az években az újabb és újabb fejeket növesztő hétszer hétfejú sárkány ellen viaskodó harcosnak láttam. Ezért ajánlom a mai fiataloknak olvasásra azt a könyvét, amelyben leginkább benne van az az elmúlt kor, és azok az említett ügyek, tehát Csoóri Sándornak az 1979-es tanulmányválogatását, a *Nomád naplót*.

KONRÁD GYÖRGY (író): Kedves Sándor! Szép tett, hogy a nyolcvanhoz hozzátapasztottál még ötöt, alkalmat adva nekem arra, nyomtatásban ismét köszönthesselek. Kérlek, adj nekem alkalmat arra, hogy ezt öt év múlva, a

tő hazugságok korában bátor, egyenes, becsületes és nyílt tudott maradni. Még egy további közös vonása is volt apámmal: az, hogy irodalmi, közéleti, politikai harcaiban minden jó és küzdelemre hajlandó erőt maga mellé igyekezett – és igen gyakran tudott is – állítani.

A legkülönbözőbb művészekkel, költőkkel, értelmiségiekkel járt nálunk. Illyés Gyula naplójegyzetei pontosan rögzítik, hányfajta, más és más vélekedésű, hajlamú, természetű és tulajdonságú embert hozott el a házukba – lehet, hogy közülük sokan ma már nincsenek is beszélő viszonyban egymással – de mindig időszerű, határozott és egyértelmű feladatokkal. Szándékosan nem említek neveket, hiszen Illyés Gyula naplójegyzeteiben pontosan olvasható, mikor, ki, és milyen ügyben kísérte el Csoóri Sándort, aki összekötője és mozgatója volt azoknak a jobbat akaró kezdeményezéseknek, amelyek a Kádár-rendszer torzult világát valamilyen módon megváltoztatni akarták.

Apámnak elsősorban híreket hoztak, ő akkor – betegsége és kedélye miatt – nem szívesen járt ki a házból és került a nyilvánosságot is. Sándor és barátai közvetlen, első kézből származó hírekkel tették teljesebbé azt a képet, amelyhez apám más forrásokból jutott a magyar közélet, az irodalmi élet, a szellemi élet

Az első táncház 1972-ben: Novák Ferenc, Borbély Jolán és Csoóri Sándor

kilencvenedik születésnapodon is megismételhessem. Legyünk nyakas vénemberek, és emlékezzünk jóindulattal fiatalunkra. Miért lettünk volna butábbak, mint most vagyunk? Akkor hát, akit akkor örömmel tartottunk barátunknak, azt ma sem kell megtagadnunk. Kölcsönösen integettünk egymásnak, ha valamelyikünk belépett a Belvárosiba, a Metropolba, a Hungáriába, az Európába, a Fénybe, és egyáltalán nem untattuk egymást. Sanyikám, tudtál szép hangon, szépen beszélni, és az írásnak is megadtad a kívánatos formáját. Azt hiszem, az Új Írás szerkesztőségében láttalak meg először, Simon István háta mögött, akkortól fogva felderültem a találkozásainktól. Tudtál mulatni, csúfolódnival, együtt érezni, emléket felidézni, és tudtad megmondolni, hogy mit mondasz, tudtál baráti kollektív lenni. Írótsáid körében otthon voltál, látszott, hogy jól érzed magad, társelnöke is lehettél volna az asztaltársaságnak Mészöly és Hernádi mellett. Csak remélni tudom, hogy az akkori állambiztonsági szervek valamelyik diskurzusunkat rögzítették légyen. Mert miegyébire valók, mint erre, hogy tücsköt-békkát megjegyezzenek, és áthagyományozzanak a szórakozó utókornak, hadd méltányolják utódaink a régiéknak azt a szokását, hogy akár két versorról hosszasan tudtak meditatálni, mint ahogy te tetted jelenlétemben egy kanadai költő előtt, föltéve a kérdést, hogy a szerelmet foga között tartva, ki viszi át a túlsó partra?

Neked is, Julinak is, fiadnak és unokádnak is jóleső napokat kíván Konrád György.

POZSGAY IMRE (politikus, főszerkesztő): Valamikor Sándor írta le azt, hogy „szabadnak lenni annyi, mint mást is felszabadítani”. Mivel is köszönhetném mással, mint a köszönet szavaival, sokunk felszabadításáért! Hálás vagyok neki, hogy olyan költői nyelvet teremtett, mely egy egész nemzet hatalmas tartópillérévé vált. Életműve minden magyarnak erőt és önbizalmat adhat az életre és az élet helyes értelmezésére!

1969-ben én engedélyeztem, hogy Kecskeméten a városi moziban bemutathassák Bacsó Péter betiltott filmjét, *A tanút*. Nyomban odacsődültek a filmszakmából és a szellemi élet egyéb területeiről az alkotók. Ezen a filmbemutatón találkoztam Csoóri Sándorral, s ez a találkozás egy kivételes barátság kezdetét is jelentette, mely engem a későbbiekben folyamatosan formált, hiszen a népi és nemzeti gondolat körébe vonzott, s ennek a barátságnak köszönhetően ismerhettem meg többek között Illyés Gyulát és Nagy Lászlót is. Azt hiszem, nyugodtan kijelenthetem: Sándornak a „megtérítésében” különleges szerepe volt.

A Nagy Lászlóval és a Csoóri Sándorral való barátság során egyre jobban tudatosult bennem jó néhány olyan jelenség, összefüggés, amely addig elkerülte a figyelmemet. Ezek között az egyik az volt, amit Illyés Gyula tömören csak úgy fogalmazott meg, hogy a nemzet sorskérdéseivel kell foglalkozni. Égető problémánkká vált az erdélyi magyarság ügye, a népi-nemzeti gondolat aktuális megfogalmazása, az egészségügy kérdése és az oktatás problémái. Ezekben az ügyekben Csoóri is állandóan noszogott. Korábbi kezelő orvosának,

Levendel Lászlónak a lakásán, a Városmajor utcában akkoriban egyfajta szalonszerű politizálás folyt. Ezekben a beszélgetéseken én is gyakran részt vettem. Itt jelentek meg először szervezetesebb formában az ún. másképpen gondolkodók is. Itt gyakran találkoztam Konrád Györggyel, megismerkedtem Kis Jánossal, odajárt Eörsi István, Csurka István, Vásárhelyi Miklós, Bihari Misi, Gombár Csaba, Lengyel László, Újhelyi Szilárd, Donáth Ferenc. Ebben a közegetben is otthonosan mozogtam. A népiekkel való szoros együttműködés mellett ez a kissé lazább, de mégis nyitott Levendel-szalón nagy hatással volt az én politikai világomra. Csoóri tisztánlátása mindig lenyűgözött! 1978-ban ő mutatott be Antall Józsefnek, akivel később szintén jó barátságba kerülhettem. Tudtam, hogy a Sándorral való találkozásaimat gyakran megfigyeli a III/III-as ügyosztály valamelyik illetékes spiclije, de nem foglalkoztam ezzel, mert egyre világosabbá vált előttem, hogy a népiek által felvázolt út lehet az egyedüli járható útja a magyarságnak. A rendszerváltás közvetlen előzményeinek kialakításában is óriási szerepe volt. Tulajdonképpen a lakiteleki gondolat is az ő javaslatára született meg. Lezsák Sándor bevonását a találkozó megszervezésébe ő javasolta. A barát-

tehetséged, elhivatottságod rád helyezett, ott voltál és ott vagy, amikor és ahol irányt kellett és kell adni a magyarok történelmének. Tetteid, szavaid és írásaid nélkül más, kevesebb lenne az ország és a nemzet, valamivel mindannyian, egyenként és közösségként kisebbek és rosszabbak lennének. [...]

[...] *„Hogyan lett a zámolyi parasztfiú a szürrealis lépek, álmok, titkok varázsló mestere, hogyan tudja elmondani az elmondhatatlant, hogyan emeli a leggyyszerűbbet a legszebbé, hogyan lesz a költő nemzetének kiemelkedő és felelős közéleti személyisége?*

Ne az okot keressük, az eredményt lássuk. Mert sokat kaptunk, sokat kaptam Tőled, Sándor. Felébresztetted bennünk az embert és a magyart, nem a hibátlan és a tökéletest, hanem az esendőt, az érzőt, az igazit és remélem, hiszem a felelős embert és közösséget. A magyart, aki felelős minden magyarért és az embert, aki felelős minden emberért.”

Öt esztendő alatt nagyon sok minden megváltozott a világban, itthon, de még a saját falunkban is. Álmaink egy része megvalósult, sok százezer nemzettársunk lett - ismét - az ezeréves államunk polgára. De csalódásaink is vannak,

Könyvhét, 1989

ságon túl talán az is hatással volt még a kapcsolatunkra, hogy a húgom hosszú ideig iskolaigazgató volt Zámolyon, Sándor szülőfalujában. Szülőföldünk is egymás szomszédságában van, nyilván ez is közrehatott szellemi rokonságunk kialakulásában.

Nagyon örülnék annak, ha a közeljövőben Csoóri Sándor összes művei kiadásra kerülnének. A fiataloknak csak azt tudom javasolni, hogy minél többet olvassák az írásait és fedezzék fel benne Magyarországot! Mindegyik műve felkavaró és új összefüggéseket megláttató olvasmány. A *Moziba megy a hold* című kötete az óvodások egyik kedvence lehet. Olvassa őt mindenki bátran, s biztos vagyok benne, hogy egyre többen találkoznak majd anyanyelvünk csodáival.

MARTONYI JÁNOS (politikus): Csoóri Sándort öt esztendővel ezelőtt, a nyolcvanadik születésnapja alkalmából köszöntöttem. Nagyrabecsülésem, barátságomat és szeretetemet ma sem tudnám az akkori írásomnál jobban és őszintebben kifejezni. És mert nem biztos, hogy az akkori szöveg éppen az olvasó keze ügyében van, három rövid bekezdést idézek az akkori, hosszabb köszöntésből.

„Mert sokat írtál és szóltál Sándor, váltalad és vitted a súlyos terhet, amit a

mindarra, amit képviselsz. Ez pedig a bölcsesség, alázat, tisztaság, felelősség, becsület, erő, mérték és legfőképpen az a megmagyarázhatatlan képesség, amivel mindezt másokkal nemcsak közölni, hanem embertársaidnak és nemzetednek átadni is tudod.

Mikor találkoztunk először? Biztosan később, mint kellett volna. De a lényeg, hogy találkoztunk és az első igazán érdemi beszélgetésünkre nagyon jól emlékszem. 1998-ban újdonsült külügyminiszterként izgatottan vártuk az első Magyar Állandó Értekezlet megnyitását. Nekem azon a napon jelent meg egy hosszabb interjú valamelyik napilapban a nemzetpolitikáról, a szomszédos országok magyar közösségeinek helyzetéről, az értekezlet céljairól. Sándor megdicsérte az általam mondottakat és ez nekem akkor nagyon fontos volt és jól esett. (Nyilván ezért emlékszem olyan jól az elhangzottakra...) Ennél lényegesebb, hogy a nemzetpolitika fő kérdéseiben ott, néhány perc alatt mély és őszinte egyetértés jött létre köztünk. Azóta is ez a helyzet.

Csoóri Sándor igazi énje, lényege, megértésének kulcsa a verseiben van. Aki meg akarja őt ismerni, sőt igazán érteni, az a verseivel kezdje. Azokkal is folytassa, amíg végére nem ér számos kötetének, amelyeknek a címe is sokat mond: *Harangok zúgnak bennem, Futás a ködben, Visszanéztem félutamról...* Ezután jöhetnek az esszék és persze minden más, amit a hatalmas életmű átfog. A közéleti írásaiból nemcsak a politikuskak tanulhatnak, hanem mindenki más. De azért a legnagyobb a legnagyobb szüksége mégiscsak a politikának lenne arra, hogy megértse és követni próbálja Sándor gondolatait.

KORNISS PÉTER (fotográfus, fotóriporter): Kedves Sándor, Isten éltesen sokáig! Kívánom, hogy érezd sokunk szeretetét 85. születésnapodon.

Csoóri Sándornak Novák Ferenc ajánlott figyelmébe a Bihari Táncegyüttesben, a hatvanas évek végén... A Belvárosi Kávéházban mutattam meg neki először a széki képeimet, s a népszokásokról készült sorozatokat. Nem igazán értettem, amit akkor mondtott: „Stilizálni kellene, jobban stilizálni!”

– mondta Sándor. Próbáltam a dokumentum fontosságát magyarázni, de ő kitarított a „stilizálás” mellett. Azt hiszem, jó idő eltelt, mire megértettem, hogy stilizálás alatt a mélységre utaló sűrítést, a pillanat általánosabb érvényre emelését értette. Több esztétikai és gondolati igényességet.

Azután gyakran találkoztunk, megmutattam munkáimat, utaztunk is együtt Erdélyben és magyarországi falvakban. Sokat köszönhettem tanácsainak, a magyar népszokásokról szóló első könyvemnek, egy népdal nyomán, Sándor talált címet: *Elindultam világ útján...*

A nyolcvanas években is érzékeny figyelemmel kísérte *A vendégmunkás* című munkámat, amely egy ingázó munkás életéről szólt. Emlékszem, bátorított, hogy „rá kell tapadni a főhősre”. S a hosszú évek során gyakran tartotta bennem a lelket, hogy ne adjam fel.

Csoóri gondolatai máig elkísértek, még az elmúlt években készült munkáimban is ott az emléke régi beszélgetéseinknek.

Művei közül a *Nomád naplót*, esszéinek gyűjteményes kötetét ajánlanám, kiemelve a Tenger és diólevél című írását. Aggódás a nemzetért, líra és esztétikai igényesség – mindaz, ami Csoórit jellemzi. S ajánlanám még feltétlenül legkedvesebb Csoóri-versemet: *„Anyám fekete rózsá”*.

NOVÁK FERENC (koreográfus): Szeretném, ha Sándor újból közénk ülne egy pohár jó bor mellett és halk, mélyen zengő, nyugodt hangján meséljen nekünk életről, emberekről, hazáról. Így köszönteném fel legszívesebben. Még sokan kívánnánk ezt. De addig is Isten éltesen, Sándor! Ha ez a találkozó létrejön, szívesen eléneklem neked kedves széki dalodat. Igyuk ki fenéki poharunkat!

Erdélyi vagyok. 1943-ban az erdélyi Besztercén voltunk a családommal. Ott ért minket a bécsi döntés. Megalakult a Hunyadi János Gimnázium. Én tízévesen első gimnazista lettem. A gimnáziumnak volt alsós (I–IV.) önképzőköre is. A pápai gimnázium cserelátogatásra jött Besztercére 1943 őszén. Nekünk

Kósa Ferenc, Tótszegi házaspár és köztük Korniss Edit, valamint Csoóri Sándor és Kallós Zoltán Mérán 1971-ben

Novák Ferenc lakásán, Martin Györgyre emlékezve, 1983-ban

Múcsarnok, 1988 : Korniss Péter A vendégmunkás c. kiállításán

Szatmárcseke, 1972

Esztergomban

1944 őszére tervezték a visszalátogatást. Csoóri pápai kisdíák volt, mint én Besztercén. Ekkor ismertük meg egymást. A háború vihara elsöpörte ezt a visszalátogatást. Ez a selejt XX. század megakadályozta, hogy két lelkes kiskölyök futó megismerkedésük után folyamatosan barátok maradhassanak. Az újra ismerkedés évtizedek után már itt Budapesten történt. Barátságunk szoros volt, pedig a '70-es években sokat vitakoztunk. A csodálatos szellemi vagyontól, a néptánc, zene és szokások értelmezéséről és színpadi felhasználásáról más-más véleményünk volt. Ez azért nem zavart meg barátságunkat. Jó volt Csoóri barátjának lenni. Neki köszönhetem Nagy László és a filmes Sára Sanyi és Kósa Öcsi (Ferenc) barátságát is.

*

A gyönyörű versein kívül sok-sok fiatal olvassa el az 1982-ben megjelent „*A félig bevallott élet*” című kötetét. A könyv társadalombírálat, a magyar valóság elemzése szomorúan érvényes a mai napig. Olvassák el, tanulságos!!!

SERFŐZŐ SIMON (költő): Író-olvasó találkozóra jöttünk össze öten Lakiteleken – hetünknek kellett volna ott lenni, de a Hetekből egyenként mindig hiányoztak a hasonló összejövetelekről –, utána a Töserdő egyik menedék- vagy inkább vadászháza-

nap-e vagy napokkal előbb – számomra nem derült ki, minden esetre igyekezett felkészíteni bennünket a találkozásra: ne legyünk megszeppenve, akik kettőt se mernek szólni. Illyés Gyula nagyon nem szereti a félszeg szájatíkat.

Csoóri óvó-intői szavai nem voltak hibaváltoak, noha így is eléggé illedelmesnek és visszafogottnak tartottam viselkedésünket. A Csoórral történt beszélgetés jóval közvetlenebb volt, igaz, Illyéssel ellentétben, korban közelebb állt hozzánk, ami eleve beszédesebbé tett bennünket, s az adott környezetben is otthonosabban éreztük magunkat. Ratkó József és Buda Ferenc, valamint a „pestiek” – úgy tűnt – személyesen ismerték már, én csak látásból. Nem úgy a verseit, esszéit. Versei közül négy-öt is megjelent egyszer-egyszer a Kortársban, az Új Írásban. Ezekből szinte teljes képet lehetett kapni a költészetéről, amely ugyan abból a paraszti világból gyökerezett, amelyből Nagy Lászlóé, Juhász Ferencé, mégis különbözött azokétól. Kimondottan szépeknek találtam a verseit, akárcsak az esszéit, még abban az esetben is, ha azokban direktbben megjelent a politikum. Érezni lehetett, igazi költő írta a bennük megfogalmazott gondolatokat, szárnyaltatva lelket, képzeletet.

Amikor a hatalom részéről a hetvenes-nyolcvanas években durva támadások érték, nem volt kétséges számomra, kinek a pátyjára kell állnom. Az igazságot ő képviselte. Voltak harsogóbb hangúak nála, az ő érveléseit mégsem tudták elnyomni, az időből kihallani mindmáig. Nyugodt szívvel ünneplhetni nyolc-

határozásban, hogy a legjobbakat meg fogom mutatni neki... Hiába, a legtöbb tizenéves önértékelési zavarokkal küzd. Egy alkalommal, amikor fia, ifjabb Csoóri Sándor népzene és unokája, a zenészként már szárnyait bontogató Sündi Százhalombattán járt, nem hagytam ki a lehetőséget, hogy megismerkedjek velük. Ez az ismeretség vezetett el a költőhöz is. A verseimet és egy kazettát, amin egy Csoóri-megzenésítésem szerepelt, a fián keresztül juttattam el hozzá. Sokáig vártam a válasza, de megérte várakozni. Első levelét 2001. május 18-án írta nekem. A dalt megdicsérte, a verseimért azonban 2001-ben még nem kaptam dicséretet, biztatást és jó tanácsokat annál inkább. Nagyon emberi hangú volt ez a levél, ahogy a későbbiek is, rokonszenvvel és segítő szándékkal fordult egy helyét kereső fiatal felé. Jellegzetes nyelvhasználatával csak rá jellemző, mégis általános érvényű tanácsokat kaptam tőle. Ezek közül kettőt érdemes kiemelni. 2007-ben levelet írt harmadik könyvem bemutatására. Ebben az első verseimre emlékezve így fogalmaz: „*Egyik verskéziratára azt írtam oda emlékeztetőül, hogy a vers nem az a hely, ahol kímélik az angyalokat. Ez a mondat számonkérés volt. Együttal biztatás is, hogy legyen sokkal vakmerőbb, szókimondóbb, gyalogoljon többet a sárban és a Tejútton is.*” A levél elhangzott a helyszínen és megjelent a Polisz folyóirat 2007. decemberi számában. A másikat csak én őrzöm, de mivel ezek a mondatok tömören megvilágítják az ő esszéiről módszerét is, idézek 2002. szeptember 1-jei leveléből: „*Egyre inkább arra kell törekedni, hogy a gondosan kiválasztott részletekben hogyan lehet az egészet megmutatni! A szélességet érdemes földarabolni s így mutatni meg az izgalmas, a megrázó, a katartikus mélységeket. Egy-egy kiszakított szócskelésben a háborúba zuhanó emberiséget.*” Csoóri Sándor még a magánleveleiben is rendkívül alkotott.

Azon kevesek közé tartozom, akik napra, sőt órára pontosan tudják irodalmi pályakezdésük időpontját és helyszínét is. Az enyém 2003. május 30-án 17 órakor kezdődött a budai Szent Margit Gimnáziumban. Ekkor vehettem kézbe első könyvemem, amelynek hátlapjára Csoóri Sándor írt ajánlást. Hitet adott ezzel, egyúttal hitelt is, Ezt még mindig törlesztem. Nemcsak írásban, de élőszóban is mellém állt aznap: Serfőző Simonnal együtt ő mutatta be a könyvet. Életem egyik legfontosabb napja volt. Később meghívtam Százhalombattára középiskolások közé, és – újabb adósság – közöltem írásaimat a Hittelben is. Gyakran idéztem őt és több írást szenteltem külön neki: az Irodalomismeretben köszöntöttem 75. születésnapján, esszét írtam a gyerekverseiről és recenziót a *Harangok zúgnak bennem* című verseskötetéről.

Sokat tanultam tőle, és sokat köszönhetek neki. A kézfogásában nemcsak egy élő klasszikus jelenlétét éreztem, de némi pátozzal a tudatomban azét az emberét is, aki kezét fogott Illyés Gyulával, és mivel Illyés kezét fogott Babits Mihállyal, ő Ady Endrével, Ady Kiss Józseffel, Kiss József Arany Jánossal, Arany Petőfivel, Petőfi pedig Vörösmartyval, így a testet öltött a magyar költészetet és annak jó szellemét is éreztem néha a közelében.

Nem én vagyok az egyetlen Y generációs irodalmár, akire komolyan hatott a fél évszázaddal idősebb Csoóri Sándor életműve. Az elmúlt években mások mellett Ayhan Gökhán, Babiczky Tibor, Nemes Z. Márió, Pion István vagy Soltész Márton is élő és elevenen ható klasszikusokként írt vagy nyilatkozott róla, hivatkozott rá, intertextualizálta sorait. A hetvenes évek végén született Iancu Laura, Pollágh Péter, Rózsássy Barbara úgyszintén. Az 1992-es születésű Borda Réka pedig pólóra szánt

grafikát készített róla 2014-ben. Ennek a nemzedéknek, ha irodalomról beszélünk, az eszménél többet jelent a szöveg, a háborúk, forradalmak, diktatúrák kora pedig történelem. Ezzel függhet össze, hogy a fiatal költők, írók, esztéták Csoóriban nem a közéleti küzdelmet vívó Balassi-, Petőfi-, Ady-utódot becsülik leginkább, hanem azt a költőt és esszéírót, aki – Balassihoz, Petőfíhez, Adyhoz hasonlóan – egyedülálló hangot és nyelvet teremtett műveiben.

Csoóri Sándor verseit és prózáját jó szívvel ajánlom a nálunk is fiatalabb Z generáció figyelmébe. Különösen azokat az esszéit, amelyek egy-egy írói életművet vagy esztétikai kérdést világitanak meg. Az iskolai irodalomórák közhelyei (milyen tartalmi-szerkezeti egységekre osztható a mű? milyen költői eszközök figyelhetők meg benne? mi a mű eszmei mondanivalója? – és így tovább) helyett ő sokkal mélyebb és érdekesebb összefüggésekre irányítja rá a figyelmünket. Rendkívüli érzéke van ehhez. Többet árul el a következők mondat Csokonai Vitéz Mihály életművéről, mint bármelyik tankönyv vagy lexikon: „*Mintha az édenben tanult volna beszélni – gondolkodni pedig a kiűzés után.*” Vagy Móricz Zsigmondról a következők: „*Móricz Zsigmond negyvenéves írói pályáján, a legelső pillanattól kezdve már az újjágyógyul is a valóság legérzékenyebb felületét érinthette. Ahol megállt szusszanni, ahol leült, ahol beleszúrta botját a földbe, máris úgy tört föl ott az élet legforróbb üzenete, dacra, józanságra vagy bitang reményre, mint földméli hévízek. Széptani törvény, hogy az életből, még a legizgalmasabból sincs átjárás az irodalomba, de Móricznak, valamilyen kivétel és titkos adottsága révén, többnyire ez is sikerült. Gyötrelme és bonyodalom nélkül közlekedett.*” Nagy Lászlóról pedig ezek: „*Kozmikusága tehát nem stílus-elem vagy pátozzt verítékező kagyló, hanem erkölcsi érték. Ellenállás és küzdelem, mellyel a szürkeség föl emelkedhet...*”

Gimnazisták (és tanáraik) számára új szellemi kalandokat, meglepő felfedezéseket jelenthet, ha elolvassák Csoóri Sándornak Csokonairól, Petőfiről, Adyról, Kosztolányiról, József Attiláról, Radnótiról, Márairol, Németh Lászlóról, Illyésről, Jeszenyiről és másokról szóló esszéit, verselemzéseit. A szövegek költői ereje pedig fejlesztheti az esztétikai érzéket és bátrabbá teheti a magukban eredeti gondolatokat hordozó, de megfogalmazni nem merő diákokat. Középiszólások és egyetemista koromban rám legnagyobb hatással a népköltészettről és népballadáról szóló esszéi voltak, különös tekintettel talán legjelentősebb prózai művére, a népi és modern művészet szintézisét történelmi és társadalmi kontextusban felmutató *Tenger és diólevélre*.

Ha már fiatalokról esik szó, ne feledkezzünk meg a legfiatalabbakról sem. Csoóri Sándor gyermekversei a műfaj legjelentősebb képviselői közé emelik őt. Gyermekköltészetének klasszikus darabjai a 21. század gyerekeit is meg tudják szólítani, tágítják fantáziájukat, a természet elmélyült megfigyelésére ösztönöznek, és önfelédet derűt sugároznak.

Ő, ha hogylétéről faggatják, azt szokta mondani: úgy vagyok, mint az ország, 85. születésnapján, a Petőfi Irodalmi Múzeumban azt mondta egy kíváncsi riporternek: „*Rossz állapotban vagyok.*” De hadd idézzem Ayhan Gökhán is, aki 2011-ben, 81 éves korában megjelent gyermekvers-kötete kapcsán így fogalmazott: „*Magyarországon sincs annyira nagy baj, kétségkívül nincs, ha Csoóri Sándorban van még erő ahhoz, hogy gyermekverseket írjon.*” És üzenem a 85 éves költőnek: nemzedéke legjobbjai mellett ifjú szívekben is él.

Isten éltesse és ihlessen még nagyon sokáig!

ELVÁGYÓDÁS ÉS EXODUS

Arany Lajos

Edinának
– Kovács Kálmán professzor emlékére –

I.

Biblikus mélységű tudása volt az emberről, a teremtett világról. S e kincs birtokában modern – magyar – lelkeket teremtett. „Kicsoda Jókai Mór?” – tette fel a kérdést a fiatal Ady Endre, 1902-ben. Mert igen, Jókairól van szó. Az ifjú publicista-poéta nyomban válaszolt is: „A mi szentünk, a mi legnagyobbunk, kiról már vitázni nem lehet. Egy meg-elevenedett Pantheon.”¹

SZÉPIRODALOM ÉS VALÓSÁG. „*En egész hajlamom szerint realista író vagyok, s azt mondom, hogy ilyen a valódi élet*” (*Utazás egy sírdomb körül*); „*Azt mondják rólam, hogy mint regényíró idealista vagyok. Vádnak nem volna megszegyenítő, de nem fogadhatom el. Hogy rendkívüli alakokat, szokatlan helyzeteket rajzolok: az nem teszi sem a tárgyat, sem az egyént lehetetlenné. En azokkal együtt éltem, s ami exorbitáns [mértékelen, rendkívüli, túlzó] fantáziának látszik, az visszaemlékező tapasztalat többnyire*” (Önéletírásom; 1895)³ – vallotta Jókai magáról s alkotásairól. Hasonlóképp ragadja meg e tekintetben a Jókai-műalkotás lényegét Horváth János: „Realitás benne az emlékek és benyomások egész anyagszerű, szemléleti készlete, az üde érzékletek egész gazdag valóságrendszere.”⁴

Ám nem véletlenül nem használjuk a „realizmus” Jókai esetében pontatlan kategóriáját. Jobb híján idézőjelbe téve, „realisztikust” mondunk, jelezve: izmusokba nehezen skatulyázható alkotóról van szó, illetve átvéve ezzel egyfelől az író saját regényvilágára vonatkozó szóhasználatát⁵, továbbá Németh Lászlóét⁶, egyszersmind osztva Várkonyi Nándor véleményét, aki szerint „*spirituális életérzés*” a Jókaié, „a regény nála a lélek működésének ábrázolása: tárgya tehát nem lehet a mindennapi élet szürke eseményeinek sora, mert ezekben a lélek ritkán érvényesül, s így nem jellemzőek. Csak magasabb rendű események szolgálhatnak a regény tárgyául, amelyekben megnyilvánulnak a lélek mélyebb, valódi erői”. Történeteinek fő mozgatói „mindig spirituális jelenségek, ezeken alapul a regény szerkezete; az eseményeket aszerint válogatja össze, hogy alkalmasak legyenek a hős lelki képességeinek kifejtésére. Mivel pedig ezek a képességek mindenhatóak, az eseményeknek is hatványozottaknak kell lenniük”. S „*ezt a világot realista eszközökkel ábrázolni természetesen nem lehet*”.⁷ A paradoxon persze feloldható: mert vajon nem az-e az igazi életesség az irodalmi művekben, nem az-e „*a valódi élet*”, nem abból lehet-e legtöbbet merítenie s beépí-

„*azután megalkotom ennek a történetnek az alakjait*”, „*az alakoknak az egymáshoz való viszonyából kiokosodom, hogy minek kellett aközben lefolyni, amíg a történet katasztrófája bekövetkezett*”. „*– Eszerint abból semmi sem igaz? – kérdezi Erzsike. – Azaz hogy nem »való«; de igaznak kell lenni*”.

DEZILLÚZIÓS KORSZAKOK. E dolgozat Jókai Mórnak **Az arany ember (1872) és a Sárga rózsza (1893) c. műveit helyezve középpontba**, folytat vizsgálódásokat e két regény keletkezési idejére – mint egyben az író két dezillúziós fázisára – nézve, a **szépség és a szerelemeszmény, a nemzeti értékek és az önazonosság, az Otthon-áhitás és a modern kollíziók, az árnyalt lélekrájz és a „realisztikus” festés** körében.

Válsághelyzetekben a szokottnál élesebbek az érzékek. Jókai Mór legmaradandóbbnak tetsző írásai is „teher alatt”, a dezillúziós korszakaiban születtek. Földi pályafutása során, mint személyiség és mint író is, három ilyen nagyobb periódust élt meg.

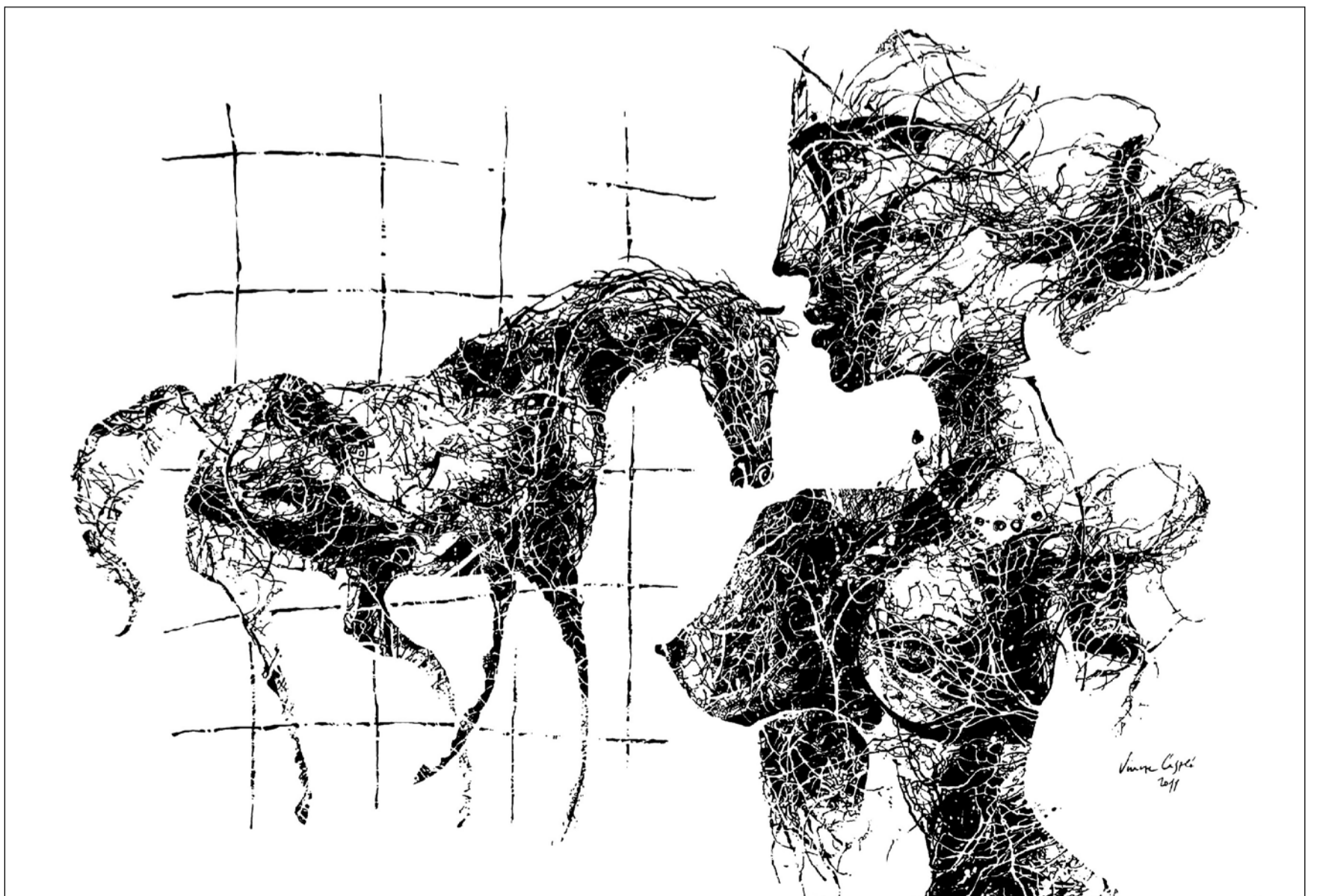
Az elsőt az önkényuralom időszakában⁸, az '50-es években – amelyben Arany Jánosnak is „hallgat, komor, fázik” dala. Ekkor, közvetlenül az 1848-as forradalom és szabadságharc leverése után, 1850 márciusa és októbere között írta a *Csataképek-gyűjteményt* és az *Egy bujdosó naplója* történetét. Ez az évtized jegyzi a leggazdagabb novella-termését, benne e két elbeszélésfűzérrel. Ekkor rötta papírra, apró, koreografikus gyöngybetűivel az ugyancsak java szépirói terméséből való *Egy magyar nábob* (1853–54) és – önálló műként való – folytatása, a *Kárpáthy Zoltán* (1855) c. regényt.

Második illúzióvesztő időszaka – a közvetlenül a kiegyezés (1867) előtti és utáni évek sora – termette *Az új földesúr* (1862), a *Mire megvénülünk* (1865), illetve a *Szereltem bolondjait* (1869), a *Köszívű ember fiai* (1869), a *Fekete gyémántok* (1870), az *És mégis mozog a föld – Eppur si muove* (1872), *Az arany ember* (1872), *A jövő század regénye* (1852–54), az *Enyim, tied, övé* (1875), az *Egy az Isten* (1877) és a *Szép Mihály* (1877) c. regényeit. Az e két, csalódással teli alkotói periódusában született művek részben – a kiábrándultságot ellenpontozva – a hősiesség ihletett, entuziasztikus alkotásai: „egy nemzetnek a felemelkedésért vívott, szinte mitologikusan emelkedett értékű heroikus küzdelmét mutatják be”¹⁰: ilyen a *Nábob* és a *Kárpáthy Zoltán*. S *Az új földesúr*.

Műveinek a valósággal való említett kapcsolatát hangsúlyozza *Az új földesúr Utóhangjában* is; arra kéri az olvasót, higgye el: „*ez az egész regény [...] valóban így történt meg [...] voltak emberek, akik lemondtak az élet minden kényelméről – azért, hogy a hatalomnak akadályt gördítsenek útjába. Nem különcök voltak: az egész nemzet érzelmeinek a megtestesülése voltak*”. E realitást csak erősíti, hogy a mű Garánvölgyi Aladárjának valóságos modellje a szabadságharc hőse, Beczky János volt. S a megmaradásért való sajátos nemzeti küzdelemre utal *Az új földesúr*, dicsőítve Bach-korszak magyar passzív ellenállását – jókais paradoxonnal: egyszerre romantikus hevületű apoteózist és „realisztikus” rajzú művet alkotva. A nemzeti heroizmus regénye, sőt eposza *A köszívű ember fiai*; egyik legszebb gondolata a nemzet szeretetének és az anyai szeretet hatalmának összekapcsolása: midőn „Baradlayné Richárd előtt a »kétszázezer anyá«-ról és a »szuronyeredő anyjá«-ról beszél, megérthetjük, hogy benne a szabadságharc-korabeli katonaanyák óriásra növelt jelképét, szimbolikus képviselőjét kell látnunk – majdnem már a haza jelképét”.¹¹ S nemzeti **hérosz** a *Fekete gyémántok* tudása. Hasonló példakép az *És mégis mozog a föld* „varázslatos szellemű” Jenőy Kálmánja, Jókai egyik alteregója, „akiben a magyar irodalom minden addigi jobbat akarását, nagyszerű eszmeiségét összegyúrta”¹² az író.

Harmadik kiábrándult periódusa a „kisebb térre szorult illúziók”, „kétség vált értékek, szétfoszott célok”¹³ ideje, a századvég esztendeinek (Jókai esetében még a 20. század legelejére is átnyúló) sora. Örült szenvedély éppúgy helyet kap itt – *Aki a szívét a homlokán hordta* (1886) –, mint „a fűzfa alatt”, Isten színe előtt tartott esküvő¹⁴ (*A kis királyok*; 1885), továbbá dokumentum-erejű részeket is tartalmazó elbeszélés – *A béka* (1891), idilli útirajz-riport – *Hortobágy* (1889). Vagy a korábbi hő-sökhöz hasonlóan feddhetetlen jellemű ember, *A lélekidomár* (1889) története, amelynek címszereplőjét – elsősorban – a kiegyezés korában tevékenykedett gróf Ráday Gedeon alföldi kormánybiztosról mintázta. S olvashatunk írónk e ciklusában az érzéki szerelmi szenvedélyt s a szigettémát egyaránt megjelenítő, elemző regényt (*Rákóczy fia*; 1892). E záró alkotói periódusának keserűsége a veszélyeztetett idillt festő *Sárga rózsza* – alcíme szerint: *Pusztai regény* – (1893). S a nyomor szociológikus mélységgel, szociografikus pontossággal megjelenítő, a töle szokatlan témájú s hangú *A gazdag szegények* (1890). Okkal tárgya e kiábrándult korának is a mintaértékű anyai szeretetet – sejtjük: pedagógiai célzattal –, az *Egetvívó asszonyszív* (1902) története. Vágyak ekkor – a családottság kontrasztjaiként – már a címek is: idősen – az Őszi fény (1898) idején – olyan világban szeretne élni, *Ahol a pénz nem isten* (1904), s amelyen *Görögtrúz* (1897) is szembetűnik... S ahol Őreg ember nem vén ember (1900)... (Igaz, ez utóbbi keserűsége tanulsága kissé paradox a címmel, de érvényes a szerző életére...)

Dezillúziós korszakait egybeöleli a keletkezését csaknem fél évszázadon át jegyző *A magyar nemzet története regényes rajzokban* (1854–1902), jelezve: a nemzet históriája, élete, sorsa folyamatosan témája, példája, mintája, szívügye volt.

AZ ARANY EMBER ÉS A SÁRGA RÓZSA PREGNANCIÁJA. Vizsgálódásunk középpontjában két mű áll: *Az arany ember* és a *Sárga rózsza*. Mert meggyőződésünk: a kiegyezést övező esztendő és a századutó ideje (valamint mindezek előtt az önkényuralom korszaka) itt vizsgált legjobb Jókai-műveinek az esszé tanulmányunk (címében s alcímében foglalt) fő választott elemző szempontjai olyan nézőszögek, amelyek lényegszerűen kapcsolják össze a kiegyezés táján és a századutó alkotott kiváló Jókai-műveket. Az e két dezillúziós periódusban keletkezett írások közül az elemzésünk pillérnek tekintett két mű által – a szóban forgó szempontok alapján – szerintünk pontosan megragadhatók az íróknak azok az üzenetei és műveinek ama poétikai tulajdonságai, amelyek e szakaszok bámulatosan gazdag alkotói termését, azok tartalmi és formai világát lényegszerűen jellemzik. Mindkét mű aktuális kérdéseket taglal, lélekrajza ma is tanulságokkal szolgál.

Mert a nagy művek – Illyés szavával – „örök primör”-ök...¹⁵ Miért is? *Az arany ember* hőse döntéskényszerben van; a mű „cselekménye egy választási folyamat ábrázolása”.¹⁶ S mindkét műre érvényes (más Jókai-írások mellett): érző lelkek egyéni és/vagy társadalmi válságkorszakokban a szokottnál erősebben, megszállottan keresnek valamely **mentsvárat**, **menedéket**, **kiutat**, illúzióvesztett időkben: meghittséget, **Othont**. Jellemzi ez a tapasztalat az ezekben az időközökben alkotott műveket, e kettőt precedensértékűen. Amiképp főcímünk is: az elvágyódás és következménye, az exodus – vagyis a **sziget-exodus** (a „Senki” szigete”); a Hortobágy „szigete”), illetve a **belső emigráció**. Jókai korát megelőzően modern emberábrázolására, a lelki

konfliktusok szépprózai elemzésére-megjelenítésére ugyancsak eleven példa *Az arany ember* és a *Sárga rózsza*. Sőt e tekintetben bűvópatakként összecsoportozhatók e művek futamai. Ezért révükön különösen közel kerülhetünk azokhoz a súlyos, modern, mai, egyszeresmind örök – s megnyugtatóan meg talán soha nem is oldható – emberi problémákhoz, amelyek Jókait ebben a két korszakában a leginkább foglalkoztatták. **Az elvágyódás és az exodus összefüggései** ilyenek; miképp az „eltévesztett élet” belátása s a „nekem való élet” igényének ébredése, a végső hely megelégedésének óhaja, a hiteles lét keresése. Mert a modern ember, kiváltképp a művészlélek, gyakran az Ady-féle *Illés szekerén* száguld, s az örök helyet nem lelés jellemzi: „Ég s föld között, bús-hazátlanul / Hajtja őket a Sors szele.”

E két mű közül is a *Sárga rózsza* **veszélyeztetett idilljére** esik itt különös hangsúly, mert ez rajzolja ki talán legtisztábban a ma számára a kiegyezés körüli és utáni Jókait, életlátását, egyszeresmind ez a leginkább „realisztikus”. Ennek ellenére nincs eléggé a köztudatban, hogy kulcsmű ez: „mintha Jókai ebbe sűrítette volna minden regényírói tapasztalatát”.¹⁸ S esszenciája mindannak, amivel pl. a **szerlelem arché-szituációja**, **érezskomplexuma** tekintetében a mindenkor fiatalnak (is) szembe lehetne s kellene néznie.

A BELSŐ ÉGHAJLAT SUGALLATA. A szépségvágyat fokozottan hívják elő érzékeny emberek csalódásos időszakai. Igaz ez Jókai dezillúziós korszakaira is. Szerlelemeszménye ekkori alkotásaiból rajzolódik ki legélesebben, ekkor írja ki magából igazán a kiábrándultságot és a fájdalomakat. Úgy, hogy az érzések és kollíziók autentikus ábrázolása érde-

kében is, háttérbe szorul munkáiban romantikus alapalkata, s aprólékos, „realisztikus” részletezéssel, többnyire a líraian „realisztikus”, pontos, egyszeresmind kifejezőskincsben (szóképekben, alakzatokban) gazdag beszédével szól miliőről, emberekről, tettekről, jelenségekről. Különösen telítettek ezek az írásai a rá egyébként is jellemző érzékletes, plasztikus, rendkívüli megfigyelőképességről tanúskodó, aprólékosan pontos, szabatos, világos – „realisztikus” – leírásokkal, életképekkel.¹⁹ A képzelőereje persze nem apad ki: mint utóda, Krúdy műveiben, a teremtő **fantázia** karöltve jár az ő írásaiban is a **valóság patikaméreg-pontosságú megfigyelésének** árnyalt, **művészi kifejezőerejű rögzítésével**. Várkonyi Nándor szerint „**realitás és misztikum** keveredik össze benne képei megszületésének pillanatában, s ez a kulcsa teremtő képzelete munkájának”.²⁰ Más szóval: a megfigyelt valóságot, reális élményeit ennek megidézése során, az ihletben – különösen poétikus prózaszóvegeinek papírra álmódása folyamán – behintí képzeletének gyémántporával. De hát nem ez a **műalkotás lényege**? Mint Krúdy műveiben „a képzelet ábrándos színjátéka és az élet pontosan megfigyelt mozzanatai olvadnak egybe különös művészi látomásba”²¹, ez Jókaira, a nagy elődre is igaz. A rendkívül **pontos s érzékletes leírások és a fantázia egysége** teszi, hogy „ha a Jókai-regények összhatását keressük, végső benyomásuként nem a cselekmény, nem is elsősorban az eszmeiség vagy a humor marad meg bennünk belőlük, hanem az **atmoszféra**, a **belső éghajlat** erőteljes sugallata. Jókai legjobb alkotásai hangulatot felidéz, az egész műre egységesen jellemző összbenyomásként, **hangulati képlet**ként maradnak vissza bennünk”. Mindebben „a XX. század néhány írói útját készíti elő, elsősorban Krúdyt, tehát azokat az írókat, akiknél nem a történet, hanem a történet hiánya az elbűvölő”.²²

Jókai Mór páratlan szabatosággal, a legárnyaltabb pontossággal, az árnyalatok finom megkülönböztetésével írt. Ennek forrása a bámulatos képzelőerejű és megfigyelő Jókai **hatalmas szókincse**. **Színonimakészlete egyedülállóan gazdag** irodalmunkban: önálló nyelvi egységként negyvenezernél is több, sőt, ötvenezerehez közelítő szóval élt a műveiben.

IDŐALAGÚT. „A varázsától megfosztott korban a történelem a varázslat legfőbb forrása és lehetősége maradt: olyasfajta idilli menedékhely, mint a »Senki« szigete.”²³ Ezért választja az író elveszett illúzióinak idején a história időalagútját. **Időjátékot** alkot: a kiábrándultság periódusában írott s a megírás jelene életérzéséről bőven átitatott művek egy

részét más időszakokba helyezi. Allúziójaként annak: ez alkotások gondolati és érzelmi tartalma örök érvényű; **az embertermészet alapjaiban nem változik** a történelem során. A **szándékos anakronizmus** révén a **tárcaregények** (számos alkotása a tárgyalt idősza-kokban is előbb ilyen formában jelent meg) szerzője nap mint nap cinkosan összekacsint az olvasóval, akár **cen-zúrás időkben**, a közlő lap hasábjain. (Ma – velünk...) Mondván (belső beszédben) pl.: lám, e regény, a *Kárpáthy Zoltán* Szentirmay Rudolfja, tudjuk, Széchenyi István személyiségjegyeit hordozza, de, kedves olvasóm, hívjuk Szentirmaynak... S noha visszahelyeztem a cselekmény idejét a reformkorba, 1855-ös jelenünkkel csaknem két évtizeddel korábbra, a pesti árvíz (1838) időszakába, érezheted, felismerheted azért a vészterhes jelen gondjait, a forradalmi és szabadságharc eszményei továbbélésének vágyát (is). Itt, a Pesti Napló tárcarovatának hasábjain...

Más okok is vezérelték az anakronizálásban. A reformkorba visszavetített *Az arany emberben* „kora lényegét kívánja megragadni, amikor az üzleti élet, a tőke, a kereskedelem és a spekuláció világába viszi a cselekményt”.²⁴ Ugyanebben a műben a megírás időszaka lényegének pontos megragadására beszédes példa: bár a történetben Tímár Mihály „egyik legnagyobb üzleti sikerét a Brazíliába való magyar lisztkivitel megszervezésével éri el”, a regény cselekményének idejében, azaz a 19. század 20–30-as éveiben „erről a valóságban még nem lehetett szó – annál inkább a mű keletkezésének idején. A magyar liszt ui. a század második felében, a gőzmalom tömeges elterjedése után vált – magas sikértartalma miatt – keresett cikké a világpiacon”.²⁵ Szándékos kortévesztés a cselekmény idejénél emberöltővel későbbi, a Bach-korszakban zajlott, nagy port kavart politikai botrányra való visszautalás is.²⁶ A magyar kapitalizmus kezdetin játszódó történetbe az elbeszélés idejéhez közeli életrajzi mozzanatot sző: „Noémi alakjának s a »Senki« szigete idilljének ábrázolását az a szerelem ihlette, amely az 1870-es évek elején Jókai és gyámleánya, Lukanics Ottília között szövődött”.²⁷ Mint Mikszáth Kálmán nagy empátiával és evokatív erővel írja: „A kisasszony is ábrándos, költői természetű lény volt, valóságos képmása hajban, természetben, arcban »Az arany ember« Noémijának. Amiről nappal beszéltek, amit éreztek, amit elgondoltak, azt este a költő beleöntötte »Az arany ember«-be. Így készült a regény, az egyik a világ számára, a másik nagy titokban”.²⁸

Jókai Mór 1889 májusában Debrecenbe látogatott. Útjának során, május

21–22-én a pusztá egyszerű embereinek közegébe tért: személyesen kereste fel a Hortobágy pásztorvilágát. E benyomásait, tapasztalatait *Följegyzéseiben* és *A Hortobágy* című útirajzában pusztai útjával csaknem egyidejűleg rögzítette, ám ezeket a személyes élményeket a Sárga rózsában „**negyedszázaddal korábbi múltba**, a Schmerling-korszakba, az 1860-as évekbe visszavetítette értékesítette”.²⁹ A kisregény **szereplői azonban a századvég emberei**. S ennek nemcsak a mű modern lélektanisége a tanújele. Tények is igazolják: az író már a pusztára érkezése előtt értesült debreceni barátjától „a lóhátról furkósbottal vívott párbajról, amely akkortájt ment végbe két hortobágyi csikós között”.³⁰ S „a hortobágyi út eredményeként a regényhez olyan vezérmotívumok állnak Jókai rendelkezésére, mint a pusztai párbaj, Pákozdi románca, a mérgekeverés, a gulyaugrasztás”. Decsi alakját tehát egy Pákozdi nevű, létező hortobágyi csikós-ról mintázta. Az író a hortobágyi látogatás során személyesen is találkozott a legénnyel, s ez eredeti nevének említé is a *Följegyzésekben*.³¹ Klári, a csaplárolány is létezett. Csak míg a valóságban a csikós volt csapodár, a lány pedig a hűség mintaképe,³² Jókai a férfit tette hűségessé, a lányt kacérrá. Jelezve a konvencióktól, sablonoktól való elszakadást, modern lélektani konfliktust alkotva, amelyben a nő önálló, mellrendelt lény, nem a férfi „kiegészítője” (mint előző – vagy későbbi! – idősza-kok irodalmi műveiben, ill. valóságos magánéletekben), nem „tartozék”, főleg nem birtoktárgy; ő is döntéshelyzetben lévő, hűs-érő figura. A szépirói kompozíció is igényelte a valóság és képzelet „cseréjét”: hogy a pusztai párbajnak oka legyen, a regény Klárija nem maradhatott meg annak, akit az író a Hortobágyon megismert: „egyéniségében a hűség uralkodó alapvonását némi könnyelműségnek, játékos szerelmi hajlamnak kellett ellensúlyoznia”.³³

SÓVÁRGÁS AZ ELVESZETT PARADICSOM, AZ ÓSOTTHON UTÁN. Mindhárom dezillúziós jelenébl elvágyódott a tengerszemű író. Ezekben az idősza-kokban fokozottan kereste – kortársai, nemzete és a maga számára is – a menedéket. Milton (*Elveszett paradicsom*) és Madách (*Az ember tragédiája* keretszíne) után és „a lét tövét” kutató írótríász – „az emberben magában kell tornyot építeni”³⁴ elvét valló Kodolányi János (*Vízözön; Új ég, új föld*), „a régi ember” nyomában járó Várkonyi Nándor (*Az elveszett paradicsom*) és az autentikus – hiteles – lét elérésének lehetőségét kereső Hamvas Béla előtt – kutatta az elveszett paradicsomot. Jókai is kereste, s rá is találtat *Az arany ember* hőseivel, a földi rózsatergibe, a szerlelem biztos révébe, a „**Senki» szigetére** megérkező Tímár Mihállyal és No-

émivel. Tímár „kunyhója” végső otthon, „az önazonosság, a teljes élet szimbólumává lett”.³⁵ Ugyanígy megélik a paradicsomi otthon élményét – más kedves hősei között – *A lélekidomár* Lándoryja, vagy a századvégi Pestet festő, a felső tízezer – ott – léha „palota”-életéből az erkölcsös „kunyhó”-létebe szökő – grófkisasszonya, *A gazdag szegények* Amelie-Lidiája. S az igazi szerelmet a Hortobágy-„egzotikum” szerelmespárja, ám Decsi és Klárka – a regény folyamán – a paradicsom kapujáig érnek csak, nem jutnak az otthon révébe. De történetüket az író nem zárta le.

Keserű kutatás ez egyszermind! Mert például megírta ugyan *A jövő század regényét*, de hogy mire nyit kaput – igazán – a következő század, talány marad, mint ahogy jelzi a bizonytalanságot a *Sárga rózsza* befejezésével: a „talán” kora jöhet. A biztos pontok eltűnni látszanak. Vajda Jánoshoz hasonló érzésekkel merülhetett ekkor apátiába Jókai, a korán tragikus véget ért – talán be sem teljesült – Lukánics Otília-szerelmet gyászolva: „Tekintetünkben hajh! nem az elvesztett, / Az el nem nyert éden fájdalom van” (*Harminc év után*; 1892). Vajda sorait vajon nem mondogathatta volna akár az író, akár kései férjeszmény-hőse, a becsület szobra, a véghe-tetlenül kemény pusztai csikósbojtár nagy erejű, egyszermind mimózamód érzékeny, bibliás műveltségű és erkölcsű Decsi Sándora? Vagy nem hasonlóan sirathatja-e majd a boldogság kék madarát a körorvos a *Villámfény* c. Németh László-dramában? Vagy egy hozzá hasonló 20. század közepi hősanthős, Sebők Zoltán, egy modern *Elvesztett paradicsomot*, Sarkadi Imre drámájának a végén? S miképp az övék, éppúgy foly(hat)nak könnyei – **eljárt-szott boldogsága** miatt – a „sárga rózsának”, Klárkának.

Az elvesztett paradicsomot kutatta: s közben, lélekben, metaforikusan, olyan világokat teremtett, amelyek nehezen megélhető időkben lelki menedékként szolgálhattak. Felbukkantak ezek egy ideális szerelem vagy az asszonyi hűség fehér rózsája képében, a „Senki” szigeteként, a tengersík tündérajátékaként, Hortobágyként; mindezek értelmezhe-

tők egyszermind belső harmóniaként, afféle lelki támasztékként, menedékként, „lélekkuckóként”. A magunk számára is. Hiszen a megteremtett világok a mindenkori olvasók örök menedékei is lehetnek. Mily szeretettel – az ő szeretetével – mondja a későbbi írórtárs: „El nem apadó mesélő kedvével ma is ott ül a betegek ágya mellett, és szívesen dől a gyötrődő székének karjára: a jóbarát Jókai.”³⁶ Vigaszt nyújt – s választott kézvezetőnk, vezércsillagunk is lehet...

„Nekem a világ szebb fele jobban tetszik, de azért nem vagyok idealista” – vallotta (*Utazás egy sírdomb körül*). Németh G. Béla szerint Jókai „lelket az élethez, a világhoz az otthoniasságnak, a bizalomnak, az értésnek mély vágya s az értés hitének mély biztosságudata kötötte”. Másfelől ő „egy süllyedő világ életformájának, szokásrendjének, embertípusainak nagyszerű földézője; de egyben egy új világ, egy igazabb világ álmának, vágyának kifejezője is”. Mindebben, tegyük hozzá, szintén elődje Krúdy, aki „még olyan értékeket, mint aminő az együttlét és a társasság, a bensőségesség és a biztonság, az útmutató konvenció és az időkitöltő konverzáció [...] magának legalább még álmodni mert és tudott”, s amelyekre hódolattal tekint a Krúdy-utód Márai.³⁷ **Az Otthon arché-élménye** minden időben érvényes álmának őrzésére, megteremtésének örök **igényre** tanít Jókai.

A MAGYAR LÉLEK. Németh G. Béla szinte definíciószerű meghatározásával Jókai „egy polgári liberális elvekkel ékített nemesi-partiarchális, polgári-patriciusi világképet hordozott lelkében. Erre épült, ennek képzeteiben öltött testet jóságra, igazságosságra, emberi megértésre, bensőséges otthoniasságra vágyó érzelmvilága”.³⁸ Megértésre, megbékélésre, belátásra törekvő attitűdjéből érthető meg a kiegyezés előtt és utáni, valamint századvégi szerep- és személyiségbeli magatartása, sőt egész pályája.³⁹ Ahogyan mintaszerűen kíséri végig pl. *Az új földesúrban* az ellentétek oldódásának folyamatát, akképp törekedett összhangteremtésre mindvégig, mindenben maga is.

Jókai „teremt meg a magyar lélek elbeszélő művészetét nyelvben, mesésző-

vésben [...]. S ez nem más, mint amit Jókai humorának nevezünk [...]. *Az új földesúr*, Jókai legklasszikusabbnak érzett alkotása a humor hősiességének a hangnemét üti meg mindjárt első mondataival, Garánvölgyi híres magyar logikájával”⁴⁰ – írja Baránszky-Jób László. „A kiegyezést követő évtizedekben »az idegen nemzetiségek asszimilációja és az egységes magyar nemzet-állam megteremtése [...] a kor legnagyobb illúziója. A magyar föld csodálatos vonzóerejéről, a zengzetes magyar nyelv átalakító hatásáról szóló csábos rege, melynek Jókai *Az új földesúrban* [...] adott költői kifejezést, soha nem talált hívőbb hallgatókra, mint e korban”⁴¹ – lelkesedik Farkas Gyula. Ez a regény tehát – amely „a nemzeti erők megújulását és a magyar föld, a magyar élet ellenállhatatlan vonzását mutatja be”⁴² – a derűre hajló magyar lélek jellemzése mellett a szeretni való, megtanulható tanuló magyar nyelv szépségének himnusza is! A külföldiek nyelvünket szorgosan tanul s gazdagságát, csodálatos zengését elismerő korában aktuális a regény nyelvünk értékei mellett példaeve: a hirtelen haragú, lobbanékony, ám arany szívű Ankerschmidt lovag lánya, Elisabeth azt kérdi a francia nevelőnőtől: „— Miért nem tanítanak arra, amit szeretnék tanulni? Mért nem adnak magyar nyelvtant? Azt tanulnám.”

S sorolja az érveket: a magyarok „olyan szépen köszönnek nekem az utcán, s én még csak el sem tudom fogadni; annyit sem tudok nekik visszamondani, adjon az Isten hát nekik is egyszer egy „jó napot”. Aztán odalenn a kertben a parasztleánykák, mikor gyomlálnak, olyan szép dalokat énekelnek. Úgy szeretném tudni, hogy miről dalolnak, mert az valami nagyon szép, valami nagyon bús lehet; aztán a dallam megragad a fejemben, egész nap azt dúdolom magamban, s a verset nem tudom hozzá. Pedig olyan szép.” A narrátor hozzáteszi: „azzal elkezdé dúdolni szöveg nélkül a »Télen nyáron pusztán az én lakásom« valóban gyönyörű dallamát.” Elisabeth-Erzsike annyira elámul a kezébe jutott magyar nyelvű, a bebörtönzött Garánvölgyi Aladárnak címzett levél szépségén, hogy elhatározza: a maga eszközeivel megpróbálja kiszabadíttatni a rabot, s váratlan-titkos szövetségesre lel e törekvése az ő lovag édesapjában. S az „Erzsikévé válni vágyó”, **nyelvünk szépségében egy fajta szellemi-lelki várra, otthonra találó** Elisabeth kérdését teszi fel Jókai egy későbbi önéletrajzi írásában: „*Miért is nem világnyelv? Ha ezt más nemzetek nagy szellemei tudnák! Hiszen magyar nyelven költeni olyan, mint a hegedűművészek a straduarión játszani!*”⁴³

ILLÚZIÓS, DE BECSÜLETES POLITIKAI PROGRAM. A nemesi származású író, mint politikusi pályafutását Barta János tömören jellemezte, „negyvennyolcban egy ideig Petőfiék plebejus demokratizmusának vonzó körébe esik, 49 és 67 után pedig híven követi osztályát azon az elég kacskaringós úton, amely a passzív ellenállástól a kormányzópárttá alakulásig vezetett”.⁴⁴

A felszabadult felfogadás c. önéletrajzi írásában Jókai feleleveníti az 1866. évi országgyűlési tudósítást, benne a saját felszólalását: „*Arról van szó, hogy ez a monarchia nagyhatalom legyen-e, vagy sem. Az uralkodó assz akarja tenni. De államférfiai, kik országát kormányozzák, erre a legheteselebb utat választották. Ők e birodalomból német nagyhatalmat akarnak alakítani. Mi megmutatjuk az utat a nagyhatalmi állás elérésére. Szabadelvíű alkotmány helyreállítása Magyarországon, szabadelvíű alkotmány inaugurálása Ausztriában. A szabadságra feltétlenül népek lesznek erős oszlopoi a trónnak. Nem kibékülésről van köztünk szó, hiszen nem vagyunk hadban álló ellenségek, Magyarország és Ausztria, hanem közösen érdekelt felek, akik anyagi gyarapodásban, művelődésben, kölcsönös*

védelemben egymás támogatására vagyunk utalva.”⁴⁵

A kiegyezés körüli években tettvagyát, reményeit, újító kedvének megnövekedését az magyarázza, hogy „az Ausztriához csak perszónalunioával kapcsolt polgári Magyarország elérésének első lépcsőfokát üdvözölte a kiegyezésben. Elégge közelinek, újabb szabadságharc nélkül is kivívhatónak érezte a célt”.⁴⁶ Ám a kiegyezés az író „ígényeit és reményeit egyáltalán nem elégítette ki” – fogalmaz egyértelműen Sötér István –, ’67 utáni hírlapi cikkeinek „legfőbb témája: Magyarország önálló pénzügye (*A Hon*, 1869. szeptember 10.), annak megmutatása, hogy »Magyarország milyen nyomorult függésben van Ausztria egyedárus pénzügyével«”.⁴⁷ Azaz „regényesíti” is ezt a függetlenségi gondolatot: az ugyanebben az időben íródott, a kora valóságához szorosan kapcsolódó *Fekete gyémántok* (1870), a „korigényből született” regénye „az idegen érdekeket szolgáló kapitalizálódással szemben a sajátos nemzeti út mellett érvel”.⁴⁸ S „tárgya a nemzeti iparosodás küzdelme a nemzetközi tőke ellen”.⁴⁹ Nemeskürty István értékelése szerint „a kiegyezés után is tartott a párharc a magyar és a bécsi tőke között, sőt ekkor éleződött ki igazán, mert a lecsillapított Magyarországnak egy Bécsset kiszolgáló agrárszerepét szánták”.⁵⁰ Berend és Kaulman vitája pedig szintén „korviszonyokban gyökerező: a természetes és harmonikus iparfejlesztés szükségességének a gondolata és az »erőszakolt« kapitalizálódás eszméje csap össze kettőjük nézetében. Berend Iván szerint nem a készpénz hiányzik a nagy ipari vállalkozásokhoz, hanem a »kész ember«, mert Magyarországon a kézi munka drága, nincs »hozzáértő technikai vezető«, s problematikus a közlekedés [...] Partnere szerint viszont »ahol pénz van, van ember is«”.⁵¹ Berend Iván a szabadságharc volt hőse, honvédtisztje: titáni küzdelme romantikus, amennyiben „a nemzetközi banktőke alakjában jelentkező Rosszal”⁵² kell felvennie a kesztyűt, egyszermind a korban élő „realisztikus” alak: a tudomány segítségével, „tudós bányamérnökkel harcol az országot gyarmatosító idegen tőke ellen”.⁵³ Jókai ugyanis 1875-ig nemcsak „az önálló, nemzeti hadseregért harcolt” (gondoljunk *A köztűz ember fiaira*), hanem „még következetesebben a magyar gazdasági élet önállóságáért, valamiféle »nemzeti kapitalizmusért«, melynek utópiáját a *Fekete gyémántok*-ban fejtette ki”.⁵⁴

Mivel magyarázzuk, hogy kormánypárti lesz? – teszi fel a kérdést, egyszermind válaszol is Nagy Miklós: „Valamiképpen hazafias lépésnek tekintette a pártgyesülést – ellenszernek a fenyegető pénzügyi csőd ellen”. S a kutató szerint ekkor, a hetvenes években elsősorban azért idézi fel újra a 48-as emlékeket – *Enyim, tied, övé; Egy az Isten* –, „hogy pártja a kiegyezés módosításáért eredményesebben lépjen fel”.⁵⁵

Az író „becsületesen szállt szembe a kiegyezéssel 48–49 részleges örökségének talajáról”.⁵⁶ De „mivel az Osztrák–Magyar Monarchiában az európai egyensúly és a nemzeti fejlődés biztosítékát látta, fokozatosan feladta függetlenségi nézeteit, és 1875-től élete végéig a kiegyezés fenntartását támogatta”.⁵⁷ „Amikor Tisza »szögre akasztotta a bihari pontokat«, Jókai is megváltoztatta politikai nézeteit. Ez időtől fogva – népszerűsége rovására – kormánypárti volt”.⁵⁸ (Tisza Kálmán ezért az 1875-ös tettéért később rengeteg bírálóval részeseült.)⁵⁹ Végeredményben az 1875 utáni Jókai „politikai programja illúziós program volt – de becsületes, jóhiszemű. Az az ábrándos elképzelés rejlett mélyén, hogy 48 vívmányait vissza lehet hozni, *felülről*, forradalom nélkül”.⁶⁰ A karakteres nemzeti értékek

– mindenkori – megtartásával, ápolásával képzelhette el a kiegyezést éppúgy, amint majd később a belátó, eleven párbeszédű, megértő együtt munkálkodás közepette a pártfúziót, amint lelki alkata a békés nyugalom harmónia törekvésének jegyében képzel el bárminő együttműködést (vagy akár párkapcsolati együttélést is). S nemcsak a nemzeti értékek őrzésére és felmutatására gondolt. Az ember személyisége mint legfőbb kincse megtartására is. Arra, hogy a személyiség függetlenségének megőrzésével létezhet csak tartalmas emberi kapcsolat. Ennek megsértése vagy össze nem illés: konfliktusforrás. Ahol sérül ez az elv, ott veszélybe kerül a szerelem, tanúsítja a *Sárga rózsza*; Tímár Timeával való kapcsolata az össze nem illésre s a szétartásra példa. Ám ez utóbbi mű, *Az arany ember* szereplői által az író mintát kínál arra is: az ember a hozzá illő Tárral (Tímár Noémivel) harmóniában él. Megtalálja az elveszett Édent. *A Bálványosvár*-beli híres meghatározását idézve: „ahol két szerelmes letelepszik, ott a paradicsom van.”⁶¹

APRÓLÉKOS MEGFIGYELÉS, TAPASZTALÁS ÉS RÉSZLETEZÉS. A második dezillúziós ciklus Jókai-alkotásai példák arra, hogy első illúzióvesztő szakaszának, az ötvenes éveknek a végére a romantikus fantázia dominanciája szűnik, s a – művészetében mindvégig meghatározóan gazdag – képzeletvilág lenyomatai mellett egyre meghatározóbbá válnak a valóság pontos megfigyelésén és a tapasztalaton alapuló részletezés lapjai.

Alapos aprólékosággal írja ki magából a kereséseket. S hogy Jókai egyszermind kiváló újságíró is volt, annak tanújele, mennyire szemléletesen számol be a kiegyezés korának olyan fekete lapjairól, társadalmi-gazdasági visszaéléseiről, amelyek egyébként őt mint naív és tiszta magánembert mélyen lesújtathattak. Így például a nagyszabású hadiszállítási csalásról a *Szerelmek bolondjaiban* (az *Egy katona, aki rablót fog* c. részben a dohos gabonának a parasztlakosok közötti kiosztásáról), vagy az *Egy az Isten* c. regényben ugyancsak a szállítási panamákról. Mindezek során az író, persze, (valóság)teremtő fantáziájával is élve, merül bele a legapróbb részletekbe is, szellemesen, érdekesítően – egyszermind „realisztikusan” – bontva ki a mikrovilág elemeit. Ez az ábrázolási módszer a tetteleírásról a jellemábrázolásra, a tájbemutatástól az esettanulmányig, a művészetében fontos életképekig, széles körét jellemzi a műveinek. Már korábbi illúzióvesztő írói időszakára, s abban az *Egy magyar nábobra* is jellemző volt ez. Gondoljunk a címszereplő pasztikus, evokatíván érdeklődő bemutatására, egyszerre elkeseredő s humoros részletekkel. Vagy a Kis Miska pünkösdi királyságának pontosan megfestett jelenetsorára. S a *Kárpáthy Zoltán*-beli követválasztás ugyancsak „realisztikus” szépirodai ábrázolására-megjelenítésére. Minden esetben a jó megfigyelőképeség is vezetett az író tollát. Hasonlóan gazdag **életképekben**, s a Jókai műveiben ezekre is mindig jellemző **részletszépségekben**, **pontos árnyalatokban** *Az új földesúr*. Árvízfestése döbbenetesen láttató erejű megjelenítés, evokatív erőben *Kárpáthy Zoltán* hasonló tárgyú jelenetsorával rokon. Lelkesen méltatta a sztoikus fegyelmű kritikus, Péterfy Jenő is, mondván: *Az új földesúr* „leírása mellett a részletek elevenségére, tiszta kirajzolásra nézve [...] csak Stendhal ’waterloo-i csatáját’ (mesteri leírás!) említhetném. S mily nyugodt a rajzoló keze, mily finom számítással fűzi a részleteket egésszé!”⁶² Ott rejlik a kivonulás-motívum már e regényben is, az új periódus, a kiegyezés kora nyitányának tekinthető műben is, gondoljunk Garánvölgyi Ádám méhesére, amelyet ő a „dolgozószobájának”

tekint. „Realisztikus” vonásokkal teli, vagyis a szépségnek nem feltétlenül a romantikus fantázia kiáramoltatása az egyetlen útja. Jókai pontosan tudta: a szépség a valós megfigyelések kirajzolása során éppúgy kibomlik, mint a képzelet rögzítésében, a festőt megszégyenítő toll nyomán... Sík Sándor szerint *Az új földesúr* Jókai **legszebb** regénye!⁶⁵ Széppé teszi egyebek között a Jókai-féle lelkialkatból következő **harmónia-béke vágyának** idilli arché-állapota, az ellentétek kibékítése, a békekötés ősi irodalmi (már Homérosz Odüsszeiájában is jelenlevő) motívuma. Kovács Kálmán figyelte meg *A kőszívű ember fiait* elemezve, hogy a katonaszereplők világában politikai téren „a feloldásnak, a megbékélésnek nyitott utat az emberileg egyenlő ellenfelek harca”; tekintve, hogy már „1867 után vagyunk”. E békére vágyó szereplők sorát *Az új földesúr* kettőse, Garamvölgyi és Ankerschmidt nyitotta meg: a lovag, „a vén katona így jellemezte magát: »En medve voltam, ki marakodtam magamhoz hasonló medvékkel; de vizsla soha sem, ki a vadász számára foglyokat fürkész!»”. S *A kőszívű ember fiaiban*, „a királyerdei csata leírásában is megfigyelhető, hogy kivette Jókai a katonákat a politikai élet indulataiból és minősítéseiből, hogy egyformán megemelte mindkét hadsereget: »Két óriás halálutsája volt az, melynek minden cepp vére maga egy lélek, egy hős, egy csoda.»⁶⁴

Olyan értelemben is felidéri az író a hősi múltat – a kiegyezés korában éppúgy, mint a századvégen –, hogy több utat kínál a szabadságharc volt katonáinak, tábornokainak. Léteznek üdvös út – a véres csaták túlélője derék katonából nőhet tudós mérnökké, feltalálóvá, mint a *Fekete gyémántok* Berendje. De bekövetkezhet életükben erkölcsi devalválódás⁶⁵: süllyedhetnek a szerelem bolondjává, mint a „politikai meggyőződését piacra vivő”⁶⁶ Harter Nándor; lehává züllhetnek, hivatali és magánemberi értelemben is beszennyeződhetnek, mint *A mi lengyelünk* hajdani vitéz harcosa, Lippay Tihamér.

Jókainak kétségtelenül volt érzéke a politikához, de inkább a felhalmozott hatalmas tudás- és ismeretanyag birtokában (amelyet rögzített például dokumentumjellegű s helyenként naplóértékű *Följegyzéseiben*) ítélte, mintsem politikusi nézőpontból. S amint a katonák lehetőségeit, szétartó útját megrajzolta, pontosan látta a középnemesség történelmi lehetőségeinek eltörlését a kiegyezés idején, s utalt erre lényegszerűen; „a céltalan, kudarccal megvert, vagy meggyőződést cserélő szereplők csoportja igazában a *Mire megvénülünk* (1865) s a *Szerelem bolondjai* (1869) fejezetein át vonul be művészi világába”⁶⁷ Előbbi szerves része a Dezső naplója, amely tekinthető „a századvég dzsentrihanyatlást, akarakterő-elvesztést megjelenítő epikuma előjátékának”⁶⁸, egyszersemind „a fájdalmas gyermek-felidézés” árnyalt leírásait olvasva evokatív életképsorban részeseül az olvasó, csakúgy, mint Áronffy Loránd „küszködő diákveit világos érzelmi logikájú állapotrajzának”⁶⁹ követésében.

A kiegyezés utáni kor „világnézeti és politikai változásai lassan-lassan aláásták Jókai nagy népszerűségét. A tökésgazdálkodás gyors térhódítása és a nagyarányú iparosodás a józan, reális életfelfogás terjedését hozta magával”⁷⁰, így nyilvánvalóan megnőtt „az aprólékos megfigyelés és tapasztalás” szerepe Jókai ihletforrásaiban is. Ennek jele például, az a képeskönyv-érzékenység, láttató erő és pontos alakrajz, amely – példaműként – az *És mégis mozog a föld* lapjait végigkíséri. Amennyire evokatív az egyszerre Kisfaludy Károly-, Katona József és Csokonai-alteregő (s több tekintetben Jókai-hasonmás) Jenőnek vagy Barkó Palinak, Kőrösi

Csoma hasonmásának leírása-bemutatása a regény legelején, humorosan megidézhető erejű például humanissime Biróczy vagy Korcza fiskális portréja. Mint Mikszáth Kálmán ítél: nála „tökéletesebb alakot Jókai sohasem teremtett”⁷¹ S tanítandóan eklatáns példa a szellemesen érzékletes, aprólékos, életképszerű rajzra, ún. **kisrajzra**⁷² a regény első, *A csittvári krónika* c. fejezete. Az író érthetően nagyobb teret szentel a kiegyezés korában – a teremtő fantázia örök működése mellett – a megfigyelés és tapasztalás regénybeli kivetítésének, illetve az érvelésnek. Tudniillik mint *Az új földesúr*, az *És mégis mozog a föld* is azzal hat kora olvasótáborára, a vele együtt illúzióit veszettek (köztük az örökös „földönjárókra”), ha pontos argumentációval tör lándzsát a nemzeti értékek mellett, ha hitelesítő nyelvi eszközökkel erősíti a saját és népes olvasótábor nemzeti értékekben való hitét. A maga korában – és a mi korunkban...

Retorikai értelemben is érvel⁷³ *Az új földesúr* a magyarság, a magyar nyelv védelme mellett, amint az *És mégis mozog a föld* (*Eppur si muove*) első fejezete, *A csittvári krónika* pöröl a nemzeti összetartozás értékeiért. A diák Barkó e hazafias krónika megmaradása érdekében – érzelmi és értelmi érvelés mintaszereplő szimbiózisát megteremtő – valóságos szónoki beszédet mond tanárokból álló bírái előtt. Jókai pedig e regényben, 1867 után néhány évvel, amellet érvel, „azt bizonyítja be kortársainak, hogy az új korszakot is meg lehetne tölteni erkölcsi ideálokkal, ha olyan varázslatos szellemek működnek benne, mint Jenő Kálmán, a regény tragikus sorsú főalakja, akiben a magyar irodalom minden addigi jobbat akarását, nagyszerű eszmeiségét összegyúrta”⁷⁴ S aki egész küldetését összegzi, midőn így szól Katinkához: „Rám volt bízva a legdrágább: a nemzeti nyelv győzelemre juttatása.” Az is írói érv az e regényben megörökített nemzeti értékek mellett, hogy a mű keletkezése idején – közvetlenül a kiegyezés után, az 1870-es évek legelején – Jókai „maradandó emléket állít annak a szellemi misszióknak, amit református kollégiumaink a reformkori Magyarország újjászülésétért tettek, hiszen a regény hősei kicsapartások ellenére mégiscsak debreceni diákok”. *A csittvári krónika* fejezetben e címadó „titkos” nemzeti szellemi érték ismertetése során a 19. század eleji „kéziratos református kollégiumi költészet olyan, részben vallásos, részben hazafias darabjait sorolja a fantáziája szülte gyűjteménybe, amilyenekkel református iskoláinkban nemcsak ő, hanem elődei közül Fazekas, Csokonai és Kölcey, kortársai közül pedig Petőfi és Arany is kapcsolatba kerültek”⁷⁵ Így egyesíti Jókai kiegyezés utáni regényírói világa a nemzeti értékek számbavétele során a fantáziát az aprólékos, „realisztikus” festéssel, a képzeletet az elbeszélői időhöz viszonyított múlt valóságának tényeivel. Argumentációértékű, hogy egyszerre látjuk valóságosnak és jelképpé emelnek, folytathatónak és folytatandónak – öröklétre hivatottak – ama krónikát...

MODERN SZEREP- ÉS SZEMÉLYISÉGVÁLSÁG. Mintha a dezilúziós időkben fogant Jókai-művek önvizsgáló, az önkorrrekció folytonos igényével élő hősei egzisztenciális életérzésének esszenciáját mondaná ki Kemény Zsigmond az önkényuralom végén írott *A rajongók* c. regényében Pécsi Simon: – El van tévesztve egész életünk, Deborah!” Az indoklásban pedig bármelyik, a pénz vonzásába került, illetve, szélesebb értelemben, a lelki boldogságot materiálissal kiváltani akaró figurája, leginkább *Az arany ember* hőse, Tímár Mihály szólhatna: azért van eltévesztve, „mert ismeretek után szomjazó lelketem kincsel akartam

kiegélíteni. Atléptük a számunkra jelölt sorompót, s a világi szerencsével cseréljük föl a boldogság feltételeit”. Ilyen értelemben is igaz, hogy *Az arany ember* lapjain „az »eltévesztett élet« századvégies dekadenciáját, »krúdys« mélabúját látjuk visszaköszönni”⁷⁶ Tímár mintha a „nemzeti kapitalista”⁷⁷ Berend Iván tagadása volna Nagy Miklós szerint: az író „tollát ezúttal nem az iparosodás, korszerűsödés látomása vezette, hanem valamilyen kétkedő, romantikus antikapitalista” magatartás, s „ez előremutatott a századforduló újromantikus és szecessziós művészetét, pl. Krúdy felé”. További példája ennek a főhős „ambivalens szerelmi érzése” s „a férjéhez frigid asszony újszerű alakja”⁷⁸

A kor alkotásait jellemző, jelzett ambivalenciák (pl.: a „nemzeti kapitalista – romantikus antikapitalizmus” ellentétpárja; kettős párkapcsolati érzés) arra utalnak, hogy Jókainak nem volt egyértelmű a viszonya a kiegyezés korához (amint, főleg az időbeliség tekintetében, magához a kiegyezéshez sem), az ön- és önszerepkeresés stádiumában élt akkor. Ennek tanújeleként ez idő tájt több olyan műve is születik, melynek „középpontjában egy önazonosságát, saját személyiségét kereső hős áll”⁷⁹: az *És mégis mozog a föld* Jenő Kálmánja, az *Enyim, tied, övé* (1875) Áldorfay Incéje, *Az élet komédiásai* Zárkány Napóleonia. S ide sorolhatjuk *Az arany ember* Tímár Mihályt is. Mindannyian átéltek a korválságnak azt a tünetét, amelyet Arany László a délibábok hőse (1872) **felesleges embere**, Anyegin kései utóda érez.

A válságból való menekülés az időbeli exodus, egy távolibb jövendőbe, például előrenézés száz esztendőre, a 20. század második felére. Időlagút a javából *A jövő század regénye*. Az életkönnyítőnek elképzelt technikai forradalom látomássora a Jókai-féle írói paletta bámulatos gazdagságának újabb példája. A Nihilen győzedelmeskedő béke – az író minden stádiumának kedves motívuma és vágya – itt az otthon álmának beteljesülése is: ennyiben rokon ez mű a vele egy időben keletkezett *Az arany embertel*.

Az időbeli kivonulás mellett ez utóbbi regény, mint utaltunk már rá, a térbeli, a „sziget”-exodus példája. A pénz, a kincs, a „világi szerencse” miatt erkölcsi konfliktusba kerülhet önmagával a becsületes ember, a becsületes polgár. S „Tímár épp becsületesége miatt kerül konfliktusba önmagával s tulajdon művével, virágzó üzleti vállalkozásaival.”⁸⁰ S mert pénzügyi sikerét, meggazdagodását átkos pénz alapozza meg (mint a burgund **Niebelungok kincsét**), a regény mammon-motívumának **mitoszi** jelentése is van (Tímár a modern Midász!). S e mű egyben **példázat**, annak **metaforája**, hogy a pénz – hajhászása – tönkretelheti, -teszi az életet. Alakjának modernitását – egyszer-

Jókai-oeuvre-t. E gondnak sok köze van e melankóliához: tudniillik, Bori Imre szellemes és mélyreható megállapítását citálva, „úgy szeretni, ahogy Jókai »igazi« hősei akarnak és tudnak, nincsen »idő«”.⁸² A regény problematikája előrevetítése a modern ember abszurd élet- és léthelyzetének – az abszurd az, hogy az ember kérdéseket tesz fel a világnak – s az hallgat. S a modern ember várja Godot-t...

Tímár modern, hús-vér regényalak: „*Az arany ember* konfliktusa magának Tímárnak szívében zajlik le. A korábbi Jókai-hősök győzelmüket abban a világban vívták ki, mely harcra hívta őket. Tímár Mihályval kezdődik azoknak a Jókai-hősöknek kora, akiket kivet magából környezetük – akiknek sorsa egy *másik* világban telik be. A Jókai-hős már nem tud győzni a maga választotta csataterén. Az új Jókai-hősök valami módon emigrálnak a világból”⁸³ Ekképp *Az arany ember* töprengő, gondolkodó főhősének személyiségválsággá mélyülő szerepválsága magát az író, a politikus Jókait is felidéri. Mert miképp kedves hőse, (az önporré-vonásokat is hordozó) Tímár igazi egyénisége, személyisége, jelleme messze áll a pénzvilágban való érvényesüléstől – mai szóval: nem kompatibilis a személyisége az üzlettel –, Jókaié sem az a politikával. Ki kell hát léptetnie hőseit abból a világból, amelyben az ember és szerepe, az ő egyénisége és foglalkozása között egyre erősebb a disszonancia. Exodussal emeli ki őt az üzletvilágból, amiképp az ő szelíd lényé is teljes kilépést sugallna a politika világából... A válságban viszont ezt nem igazán tehetette meg, hősei exodusai által azonban igen... (Szerencsére ő azok közé a magyar írók közé tartozik, Mikszáthtal rokonként, akik igazi énuket a tettek tekintetében is az írószágban élték meg, s a politika másodlagos volt számukra, az írói munkát – afféle élményanyagként – inkább segítők, mint gátló terepként jártak azon.) Ám megalkotta ezt a kettős élő tükröt, s tartja mindenkor olvasója elé, elgondolkodtatva szerepünk (munkánk, foglalkozásunk, hivatásunk) és egyéniségünk konzonzonációjának mér-

tékéről, látszat és lényeg kettősségéről. *Az arany ember* címszereplőjének kettős belső konfliktusát elemezve, Barta János megállapítja: Tímár egyéniségében a morális konfliktus egzisztenciális kollízióvá mélyül: „Tímár erkölcsi érkeke tolvajnak bélyegzi önmagát, mert ehhez a dúsan pompázó életformához az indítást immorális eszközök adták meg; ezt az életformát fenntartani aztán nem csak immorális; mélyebb a kín, hogy ez csak látszat, ez nem az ő igazi élete, egyénisége nem erre van teremtve. Ezt nevezhetjük egzisztenciális konfliktusnak.”⁸⁴ S mindezt is mondhatjuk **társadalmi és lélektani regénynek** *Az arany embert*.

Tímár a gabonakereskedés foglalkozását és látszatéletét maga mögött akarja hagyni, „a maga igazi életét akarja élni, arra a bizonyos problémátlan, ősemberi boldogságra vágyik, amelyre állítólag az Édenkert óta jussa van az embernek”, s „amelyet valami időfeletti, bensőséges sugárzás tölt ki”.⁸⁵ Már a regény első bekezdéseiben, a Vaskapu fejezetben felvillantja ezt az álmodat, nagy távolságból, felülről, mintha Isten szeme tekintene a tájra: „Egyszer-egyszer megszakítja a végtelen, a szédületes kettős falazatot egy benyúló völgykebel, melyen keresztül egy rejtett, emberlaktalan paradicsomba látni.”

Tímár igazi énje valóban a szigeten van igazán otthon. Az **Ősotthon** értelmében is! Minél többször látogat oda – s a mű zárásáig, a végső ősnnyugalom megleléséig járja **vándorútját** –, annál közelebb kerül a lelke az ősi Természethez, annál otthonosabban érzi magát a szigeten, és a tőle idegen polgári világban egyre inkább csak látogatóként, **vendégként** van jelen. Azért vezette az író hősét „Csetátye Máre”-ba, hogy hősét részesevé tegye a belátásnak: akik az aranyat bányásszák, nagyon szegény emberek, az igazi „aranybánya” másutt van (mint majd Krúdynál...); s hogy csak azért élt ő, Tímár a kereskedővárosban, hogy meggyőződjön arról: valóban a természet paradicsomi szigetén a helye. Tímár „bűne” feloldozást nyer, a sziget irtalma, az igazi otthon varázsa várja. Csokonai önértelmező költeményének gondolata – „Mint egy Russzó Ermenonvillében, / Ember és polgár leszek” – Tímárra is igaz. Művei közül a legnagyobb erővel *Az arany emberben* jelenítette meg „a modern társadalom átkaként felfogott pénz hatalmát”.⁸⁶ Kivonult a pénz vezérelte polgári világból, hogy igazán önmaga lehessen. Bori Imre szavával: „Élni, mint az ősember élt a paradicsomban...” Ez Jókai Mór regényei »szigethelyzetének« a képlete.⁸⁷ S Tímár e kivonulása a mammon-világ kritikája, de hogy polgár csak a társadalomból kivonulva lehet, szarkasztikus írói kritikája egyúttal ama társadalomnak...

Ki nem mondott, maliciózus írói kérdést rejt ez az exodus: lehet-e **igazán** polgár, **igazi** polgár valaki a cselekmény idejében? S mivel a mű számos eleme utal keletkezési idejére, a kiegyezés korára, az időalagút írói fogása a kérdést a megírás idejére is érvényessé teszi. S mivel ez a múltból a jelenbe haladó időjáték apellál a befogadói aktivitásra, elgondolkodtatja e kérdéstről mindenkori honi olvasóját, úgy, hogy az e tekintetben saját korára is gondolhat... Felvetve történelmünk régi kérdését: az igazi, valódi polgári Magyarország eszményét, amelyről a méltó utódok közül oly sokat elmélkedett Márai Sándor.

HITELESSÉG. A megrajzolt korban jellemző – olykor örök –, lélekpróbáló problémákkal küzdő modern hős világában az akció, a romantikus cselekményelemek sora az érdekesség szolgálója, s az író az önmagával szem-

besülő hős köré „realisztikus” díszletet, hiteles dikciót teremt. Fokozottan igaz ez *Az arany emberre*, amelyben tehát a modern lélektani állapotot: „az »élt-vezetett élet« századvégies dekadenciáját, »krúdys« mélabúját a jellegzetesen romantikus, kisszerű cselekményelemek (»fehér házasság«, démonikusan gonosz nőalak, szerepcsera a halál után stb.) sem hatálytalanítják, inkább valami mesei-szimbolikus megvilágításba helyezik”.⁸⁸

A kiegyezés körüli és a századforduló Jókai (de már az ötvenes évekbeli is), megőrizve romantikus és „spirituális” alapalkatát, nagy gondot fordított arra, hogy alakteremtésében, a figurák lelkeségében, a környezetet rajzában **hitelesnek** érezze művét az olvasó. Evokatív, pontos festésű az 1870 és 1872 között íródott⁸⁹ *Az arany emberben* a komáromi közege. „A környezetrajz elevensége és plaszticitása elsősorban onnan adódik, hogy Jókai a maga gyermekkorának jól ismert világát idézi fel, amikor a Duna partján elterülő jómódú kereskedőváros életét bemutatja. Komárom éppen a regény cselekményének időpontjában élte fénykorát”.⁹⁰ Írói fogással utal rá, azért szereti ezt a művét, mert „alakjai mind olyan jó ismerőseim nekem: ki korábbról, ki későbberről” (*Utóhangok Az arany emberhez*). Németh G. Béla méltatásával: „Milyen élő és meleg tónusú rajz a komáromi kereskedővilágé, milyen telt és feledhetetlen a »Senki« szigetének egy-egy munkanapja”.⁹¹ Hasonló hangulatos életkép Tímár nyaralójának leírása; ehhez Jókai saját balatonfüredi nyaralójától is kölcsönzött egyes vonásokat.⁹²

S szinte botanikai pontosságú a „Senki” szigetének festése; a rózsalevelek összegyűjtésének, a faház építésének, a zsványpecsénye készítésének filmre valóan képszerű sorai – megannyi átélte vagy látott s hallott élmény pontos, „realisztikus” ecsetvonásokkal megmunkálva. (Ugyanez a hitelesség igaz a *Sárga rózsára* is. E tekintetben a pusztai regény a leírásaiban szinte folytatja a komáromi és a balatoni helyszínek

megjelenítését, csak épp az ország egy másik szegmensét rajzolja.) Plasztikus a hajósok szerszámainak, szokásainak leírása, *A Szent Borbála útja* c. fejezetben, vagy a balatoni téli halászat munkafolyamatainak aprólékos, akkurátus számbavétele és rögzítése. Az olvasó érzékzerveire hatóan megidéző eréjű a balatoni rianás leírása. A Balatonra vonatkozó *Följegyzésekben* olvassuk: „A Balaton befagyva, halászlékek sorban, négyzögben, háló áthúzva rúd-dal meghasad magától s ott befagyatlan marad, ropog és mennydörög a jég”.⁹³ S mint a kutatók más tekintetben is kiderítették, e káprázatos természeti jelenség regénybeli leírásának ihletforrása is személyes élménye volt az írónak.⁹⁴ (Az érzéketlen megjelenítést a pusztai vihar képeinek ugyancsak bámulatos, élményeken alapuló, Jókai 1889. májusi hortobágyi látogatásának nyomán teremtett, plasztikusan láttató eréjű szóköltészete váltja.)

Tímár Mihály története „realisztikus” atmoszférájának friss élménye a kertészkedés; az író maga is szívesen töltötte ezzel a szabad óráit. A botanikai motívum a *Sárga rózsában* is visszatér, az ittenihez hasonlóan, metaforikus értelmet is hordozva: amint a „Senki” szigete felfogható hatalmas kertnek, a pusztai is. Mikrokozmoszok. Mindkét természeti közege kínálta a munkás boldogság lehetőségét, valóságosan éppúgy, mint metaforikusan-allegorikusan. A kertészkedés ugyancsak mélyebb értelmű: **a lélek és szív kertésztétele** is vonatkozatható.

Bori Imre int: figyelmet érdemel a Jókai-regényeknek „az a »szituációja«, amelyet a »nász a természetben« helyzetnek nevezhetünk. Írónk regényvilágában ugyanis e kivételes helyzet általában a boldogságé, mert ebben találkozik társadalmi konvenciók nélkül két ember a szerelem ekstázisát élni, a teljességet valósítani meg, ami kiveszni látszik a világból. Nem véletlenül Jókai »igaz«, szívéhez nőtt hőseinek adja meg a természetben való egyesülés boldogságát: Tímár Mihálynak *Az arany emberben*, Lándorynak *A lélekidomárban*,

Tanussy Manónak *A kiskirályokban*, az *Egy az Isten* Manasséjának, Rákóczy Györgynek a Rákóczy fia című regényében és az *Enyim, tied, övé* Incéjének.⁹⁵

A **PARADICSOM MINT ARCHÉ-SZITUÁCIÓ.** *Az arany ember* valós komáromi, balatoni – sőt részletelemeiben a „Senki” szigete-beli – környezetvilága mellett ott egy nagy látomás, nagy álom: a sziget motívuma. Ez, idéztük, végigkíséri Jókai utolsó három évtizedét. Eklatáns példa a már a 20. században írott *Ahol a pénz nem isten* (az utolsó Jókai-regény!) szigete, amelyen a Capitano lakói – konkrét értelemben – végleg „partra szállottak”: valóságos kis paradicsomot teremtettek. „Fogalmaik, értékelésük teljesen elütnek a »civilizált« világtól”. S „vallásuk is van: a kereszténységről olyan, Rousseau-féle illúziós »természeti morál«-t szűrtek le, amelynek saját külön tízparancsolata van.”⁹⁶ Nem tudják, mit jelent „ölni”, s nem ismerik a pénz hatalmát. Mint Petőfi Tündérországában, a Capitano szigetén is „csak híre sincs a télnek, / Ott örökös tavasz pompájában élnek”, teljes megelégedésben. A belső menedék, a „lélek-kuckó” értelmű exodusnak is a metaforája ez, miképp Tímár Paradicsoma is olvasható lelki emigrációként, a lélektelen teremtett függetlenségként. Olyan szigetként, amelyet mélyen belül teremt s őriz intim szférájában, legbelső életköreiben az ember. S ahová nem ér el semmiféle tisztátalanság. Ezért *Az arany emberben* az író saját jelene, a kiegyezés kora pénzvilágát úgy ábrázolja, hogy „ennek mintegy ellentétéként az aldu-nai szigetvilágot, a »Senki« szigetének utópisztikus, időtlenül boldog idilljét teremt meg, amely mentesülni látszik a magántulajdon, a konvenciók, a pénz uralmától”.⁹⁷

Sötér István szerint Tímár önmagával való, „tragikus színezetű” konfliktusának a „megoldása csak egy álom lehet, a »Senki« szigetének álma.”⁹⁸ Értelmezésünkben: a belső, a maga teremtette lelki és szellemi valóság. „Az a Paradicsom, mely már a reformregényekben is

a tökéletes hősök környezete és jutalma volt valaha, a gyermekkor éveiben s a sziget képében Jókainak elválaszthatatlan tulajdona: hála az emlékek, az maradt továbbra is. Komárommal szemben ez a sziget jelentette a távoli, óhajtott birodalmat, a valósággal szemben az álmodat, az étellel szemben a kalandot és a csodát; mi sem természetesebb, mint hogy a regényben messzire kellett kerülnie, valahová az Al-Duna környékére, hogy ott majd Tímár Mihálynak is ugyanazt jelentse, mint Jókainak a költészet varázslata, melyet életre hívott a botanikai és emberi tökéletesség e talpalatnyi területén.”⁹⁹ A mítoszokban a **paradicsom is arché-szituáció**, azaz az ember őshelyzeteit, ősszállatokat festi Jókai szép lapjain. S majd később Hemingway az *Akiért a harang szól* c. regényében, feltéve a kérdést: a harca predestinált ember mikor éri el az idill, a nyugalom állapotát, a végső harmóniát?

Úgy is értelmezhető *Az arany ember* exodus, hogy „Jókai Tímár Mihálynak csak a szerelmi mámort biztosíthatja a »Senki« szigetén: a konvenciók nélküli szerelmet, az ösztönök kendőzetlen kitarukozását. Noémi feleség és szerető egyszerre”. Bori Imre, kitől e fenti vélemény származik, citálja Jókai **Biblia-allúzióját**, a mű Éden-motívumát: „Körös-körül az ősparadicsom: gyümölcs-termő fák, virágzó föld, szelíd állatok, körülzárva hullámkerítéssel és abban – *Ádám és Éva*”. S ugyan *Az arany ember* megírását követő harminc esztendőben eszmei teljességben nem ábrázolja majd ennek az exodusnak a látványát, a szigetkép azonban végigkíséri e pályaszakaszát, abban a felfogásban, amelynek meghatározását a *Bálványosvár* c. regényében adta: »Ahol két szerelmes letelepszik, ott a paradicsom van«.¹⁰⁰ Vagy a lélekidomárban, a szerény párizsi vendéglőben lakozó Bertalan és Médea legbensőbb érzéseit ecsetelve: „Az ilyen Istentől megáldott órában nem létezik a külvilág. A két ősember ismét ott ül a paradicsomban, a mindent tudás almafájának árnyéka alatt. A nő szemében olyan fény ragyog, mint mikor a

ÓÉV, ÚJÉV

Áron Attila

A hogy elindul vele lefelé a lift, még egyszer előhívja szeme szivárványhártyájáról az elhalványuló képet: látja a félhomályos, diszkrét némaságba burkuló, hosszú, alacsony folyosót, amit a kétoldalt belenyúló zárt ajtókkal. Annak ellenére, hogy az év utolsó napja van, csendes volt egész nap az épület. Az ajtók mögül nem hallatszott nevetés, sem pezsgős poharak vidám koccanása.

A kapun kilépve meglepi a fagyos hideg hirtelen támadása, kissé összébb húzza nyakán a kabátja gallérját, Nem annyira azonban, hogy elmaszatozza a bentről hozott derűs mosolyt a szeme sarkaiból s vele a frissen támadó gondolatokat: mi mindenre alkalmas lehet az év utolsó napja! Emlékezve összegzünk s keressük a reményt az újévre. Nem kis dolog ez, aminek többnyire meg is adjuk a módját: mulatunk.

Meg-megcsúsztatva, óvatos léptekkel átkel a zebrára fagyott jégbordákon az úttest túloldalára és kissé megkönnyebbülve lép be a Metro állomás meleg légáramlatokat taszigáló üveg-ketrecébe.

Az aluljáróból a mozgólépcsőn lefelé haladva megállapítja, hogy a forgalom jóval gyérebb a megszokott hétköznapi-nál. Leérve, megszokásból odaköszön a fal mellett kuporgó vak párnak. Miután már néhány lépéssel elhaladt mellettük, hirtelen visszafordulva a zsebébe nyúl, és egy ezer forintost elővéve visszalép hozzájuk.

– Boldog új esztendőt! – mondja, és az ütött-kopott szintetizátor elé a földön elhelyezett papírcilinderbe dobja apénzt.

A férfi tovább énekelve egy röpké mosollyal jelez, társa halkán viszonozza a jókívánságot.

Szokása szerint hátra, az utolsó koci felé tartva, félúton az össze-vissza festett és karistolt, mocskos, piros műanyag székeken megszokott látvány, egy alvó ember mellé ér. Az oldalán fekszik, feje alatt nagy műanyag táská. Elnyúlt, szürke háromnegyedes kabátja alá felhúzott térde, majd kiböki vékony és elmondhatatlanul koszos nadrágját. Kopott, piros-kék csíkos sálját a nyaka köré tekerte, barna simléderes sapkája félrecsúsztatva, csaknem leesik a fejéről. Erősen őszbe forduló ápolatlan haja ritkás tincsekben hull a szeme elé. Borostás arca beesett, kiálló pofacsontja rosszul fölállított sátorponyvaként rendezti mély redőkbe a bőrét. Mindkét karját könyékben hajlítva az álla alá szorítja.

Hátrébb, a falhoz lapuló széksor végén, egy fiatalabbnak tetsző férfi ül, hátát a falnak, jobb vállát s oldalra billenő fejét, az utolsó szék oldalaléneke támasztva. Őt már többször látta itt, többnyire reggelente, munkába jövet. Öltözéke is a megszokott: igen koszos, valaha bizonyára szebb időket látott, sötétkék orkándzseki, agyonfoltozott farmernadrág és egy kijárt, a hajlásoknál repedezett fekete félcipő. A dzseki alatt viseltes barna zakó, rongyos gallérú ing és feszesre kötött fekete nyakkendő. Az ápolatlan,

ősz szálakkal sűrűn tűzdelt fekete szakáll fölött, az erőteljes ívű szemöldökök magas, ráncokkal alig barázdált homlok alatt állnak. A símára, kétoldalt lefésült, hosszúra nőtt haj, végein töredezett, felkunkorodó tincsekkel borítja a kifelé forduló arcot. Egyik lábát felhúzza, két karjával átöleli, a másikat kinyújtva – alszik. Álma nem mély, ezt látni apró mocanásein, szemhéja szinte folytonos rezzenéseiben.

Erősödő robaj és a léghuzat jelzi a szerelvény közeledtét. A várakozók lassan helyezkednek a beszálláshoz. A vele egy magasságban szusszanva nyíló ajtón hangos társaság özönlik a peronra. A néhány sihederből és kamaszlányból álló csapatról lerí, hogy ők már régebben elkezdtek az óév búcsúztatását: Harsány nevetés, kürtszó, duhaj hangoskodás kíséri őket.

Utánuknéz. Látja, amint az egyik lány két karjával a mellette haladó kamaszba kapaszkodva, tréfásan annak a fülét próbálja megharapni, miközben az, az italtól amúgy is bizonytalanul lépkedve, csaknem egyensúlyát veszti. A következő pillanatban a lány belebotlik a földön ülő férfi kinyújtott lábába és hangeszt sikoltva elesik, csaknem magával rántva a fiút is.

– Elgáncsolt! Elgáncsolt! – rikoltozza a lány, miközben társai fölsegítik a földről.

A földön alvó férfi felriadva, értetlenül hunyorog, nem érti, mi történt.

– Ezt nem jól tetted, haver! – mondja

a kamasz és megmarkolva a férfi haját durván az arcába öklöz.

– Ez az! Adj neki! – kiáltja a lány.

– A szemét! – mondja egy másik kamasz.

A következő tíz-húsz másodpercben a csapat néhány tagja, vélt sérelmét megtorlandó, üti-rúgja a földön fekvő, most már talán, eszméletlen alakot. Aztán hirtelen lecsöndesedve abbahagyják. A csapat elindul a lépcsők felé, azonban a megbotló és eleső lány párja, egy bizonytalan lépés után megáll és visszafordulva a földön mozdulatlanul fekvő férfit nézi.

Párja belekarol és húzza elfelé:

– Gyere már, nem látod, hogy jól van? Nincs is semmi baja. – Aztán a férfihez fordul: – Öreg, te se tudod, hogy kell csajokat fogni, mi?

– Jól van! – mondja a legnagyobb természetű legény visszalépve hozzájuk. Leguggol a földön fekvőhöz, fejét a keze alá teszi és felülterve a falhoz támasztja.

Az iménti lány, partnere karjába csimpaszkodva, még néhány lépés után is kajánul vigyorog vissza a földön ülő alakra. Aztán hirtelen megfordulva visszaszalad hozzá és egy színes szilveszteri kürtöt nyom sípjával előre, a férfi hóna alá.

– Nesze! – mondja nevetve. – Mulass jól! BÚÉK!

A társaság lassan ellépdel, s amint a lép-

csőhöz érnek, már ismét harsány, duhaj nevetés csap fel.

A mozgólépcsőn fölfelé haladva, hangjukat elnyomja egy újabb, érkező szerelvény dübörgése.

Lassan, tétován tesz feléje néhány lépést, majd megáll tőle alig két méterre.

A férfi eközben magához térve, a színes papírcsikokat bámulja az orra előtt, két kezét még mindig szorosan összekulcsolja maga előtt a mellén. Aztán egyik kezével egy lassú mozdulattal kisimítja a szeme elé hulló zsíros hajtincseket, és kihúzza a hóna alól a trombitát. Miközben bizonytalanul forgatva nézgeti, felpillant és a tekintetük találkozik.

Izonyatosan hosszú másodpercek telnek el. Miközben a metrokocsihoz tart, visszanézve látja, ahogy a földön ülő alak tekintetével őt követve, furcsa, torz mosollyal az arcán, lassan fölemeli, és feléje nyújtja a papírtrombitát.

Barna T. Attila versei

Haiku

Cseh Károly emlékének

Isten öléből
kihullott könyv, az ősznél
nyílik fel a táj

(2014. december 13.)

Tárgyiasan

Hajnal Gábor emlékének

Üres körtermekben
kong a léptem.
Itt felejtett csupasz vaságyon
fekszik
a
tél.
Az ablak vasrácsához
eltorzult arcú falevél
tapad.
Kapaszkodik
egyre erőlenebbül
azután
lebull.

(2014. december 19–20.)

Csillagok

Addig addig virgonckodtatok
Ti pajkos csillagok
Míg puha kék
Paplanotok
Lehullott rólatok
Az ég

Rajtakapott
Szerelemesek
Hunyorogtok felém
Hogy szétrebbentetek
Láttam én

(2014. december 26.)

Körút

Megkéselt hajnal tántorog,
Kirakatüvegen,
Járdán, síneken
Vére ragyog.

(2014. december 30.)

A vers születése*

Páskándi Géza

HÁRY JÁNOS HALÁLA

ÉS TÜZES SZEMMEL

HÁRY AZT MONDTA EKKOR A FURFANGTALAN DIÁKNAK

„Egy hangya mászott a kezem fejére

De lepöccintém, akár egy pelyhet”

KIHÚZTA MAGÁT OBSZTOSUNK S ÍGY SZÓLT TOVÁBB

A FURFANGTALAN DIÁKNAK

„Egy légy szállt orromra, lehet, nem hiszik

Am legyintéssel elűztem onnan”

HÁRY SZEME MÁR ÚGY LOBBANT FŐL

MINT KÉT KERÉK NYÁRÉJI BOGLYA

„De ez semmi: még aznap három verebet

Hessenttem el ablakomból”

NAGYOT NÉZETT A FURFANGTALAN

DE MÉGSEM TÚLSÁGOSAN NAGYOT

TUDHATOTT Ő IS VALAMIT

BOLYHOZÓDOTT MINT A HALÁLTÓL

AKÁR A HALÁL ÖNMAGÁTÓL

„KI ŐKRŐT HAZUDOTT TEGNAPI NAPON

ANNAK MA HANGYÁT SEM HISZNEK

NAGYON”

TUDTA A DIÁK

S AZT IS TUDTA, HOGY NEM EZÉRT

MESE-KÜT VÁNDOR-VÖDRE

Sivatagba ért

A pontosság szépségéért

Hogy mi hívja elő a bennem lappangó verset, nem eléggé tudom. Néha egy szókapcsolat, máskor egy felvillanó furcsább kép, azután egy rendhagyó gondolatmenet, egy párhuzam, kontraszt, metafora... Óvakodom a túl nagy forrástól kiváltani akaró hangosságtól: a hidegborzongás jobban izgat. Nem felhevitem, de szándékosan lehűtöm magam a Vers előtt. A vers mint eredmény így néha magában hordja az út vonal képét is. A vers útján egy turista bandukol és fényképez: a fotók egyszerre tükrözik az út vonalat és a turista pillanatnyi állapotát. A hosszabb verseim különösen ilyenek. Bizonyos lendülettel indul a vers, azután fokozatosan tétovává lesz vagy elhűvösül. Mások a leghidegebb gondolatától indít és a végére „melegszik be”. De nem túlságosan vagy nem illetlenül. Az egyik vers „motorja” később gyullad be, mint a másiké: ez terjedelem (versbeli idő) kérdése is. A tartam megszabja a belső adagolást. A fokozás mikéntjeit vagy a hullámzás természetét. A száz méteren futó kezdősebesség, helyből-gyorsítása nagyobb, mint a tízezer méteresé. A pusztaság színtelensei mindig rövidebbek s indulatosabbak lehetnek: ennyi szellemi energia egy többoldalas versre nem elegendő és főként: a hosszabbhoz mástermészetű energia kell. Nyújtható, adagolható, árnyalható, hullámoztatható, tehát változatosabb, többirányú energia. Ezért az

én verseim mindig inkább a gondolat tájain születnek. Nem gondolati lírát akarok, hanem a gondolat líráját, amelyen belül a pusztaság gondolat a versten-gelyben van. A versben nem valamiről gondolkodom, hanem a versben éppen felfedezek egy gondolatot (vagy felfedezni vélek). Ezért sokszor drámai izgalmat érződik rajtuk. Hiszen a rátalálás feszültségében születnek. Verseim nem illusztrációk gondolataimhoz, hanem maguk a gondolataim. A sorokban nem eredményt, hanem folyamatot kapunk.

A folyamat sok szempontból fontosabb, mint az eredmény, hiszen magával az eredménnyel alig tud valamit kezdeni az, aki nem ismeri a folyamatot: az út vonalat, amely idevezetett. Vehetünk bármilyen egyszerű példát – ez mindenütt igazolható. Aki csupán annyit tanul, hogy tízszáz tíz annyi, mint száz – minden esetben zavarba jön majd, ha más számjegyeket kell megszoroznia. Világos, hogy miért. Ő csak eredményt ismer, de nem folyamatot, nem levezést is. Az én verseim ilyen irányban is pontosságra igyekeznek. A sablonosság, a klisé – paradoxon! – éppen pontossággal szeretném kikerülni. Érdekes, hogy látszólag a sablon szerint munka a legpontosabb. A valóság azonban más: a sablon (a szabvány), a klisé csak úgy pontos, ahogyan a Prokrusztesz ágya is: önmaga iránti pontosságot követel, ami le- és kilóg – elhullhat. Gépies pontosságigény ez, nem pedig alkotó pontosság. A szabvány, a klisé, akár a nyelvi-gondolati-képi közhelyek, is nem kifejezik, hanem elfödik azt, amire ráterülnek. A szabvány, a közhely, a klisé: az egyszerűség, az ismételtetlenség fojtó takarója, szentfödele. A közhelyek, szabványok pontossága másolat parancsol ránk, még csak nem is alkotó utánzást (miméziszt). Ezzel az elevent, a változót, a fejlődőt nyomorítja vagy pusztítja el. A költészet társadalmi hivatása, közéletisége – szerintem – legelőször is abban áll, hogy közhelyellenes, így már stílusban, nyelvben, gondolatban, képen is az elevenre és nem a moccanlatlanra figyelmeztet, nevel. Emlékezzünk csak nagy lírikusunk, Balassi római mítoszából vett kliséire. Két dologban is pontatlanságot eredményeznek: először is Balassi e kliséikben képtelen pontosan azt átélni, amit az antik költők, lévén, hogy más időben él és más nemzet költője. De ami ennél is fontosabb: ezek a klisék nem hagyják, hogy Balassi pontosan akkori, mélyebb önmagát fejezze ki: az éppen élőt, saját léthangulatát, közérzetét stb. (Természetesen ez csupán Balassi bizonyos verseire és soraira vonatkozik.) Tévedés lenne persze azt hinnünk, hogy nincsenek későbbi, sőt mai szabványok, klisék, közhelyek is. Az én pontosságra törekvésem tehát egy újabb keletű szabvány-képiségtől, szabvány-indulatiságtól, klisé-gondolatiságtól való elfordulás. Ezeknek a szabványoknak többek között irodalomtörténeti stb. okai is voltak. A lírai indulat olykor felhígult. A képiség tobzódása, bizonyos indulati túlsordulás nemegyszer csak arra való volt, hogy elrejtse a gondolatatlanságot. Azokat a nagy költőinket szeretném tehát követni, akik oly sokszor és olyan fényesen megmutatták, hogy anyanyelvünk, líránk mennyire alkalmas a legmé-

lyebb, legárnyaltabb gondolatokra is. Számomra egy, a legszigorúbb logika szabályai szerint megfogalmazott, megszerkesztett gondolat is képértékű, sőt akár zeneileg is érzékelhető szellemépitmény. A pontosság attól lesz szép, hogy feszes, hogy a belső összetartó erő nem hibádzik benne. Az a fajta groteszkesség, amely gyakorta bukkan föl verseimben, nem mond ellent az esztétikus pontosság iránti vonzalmamnak. A groteszket csak groteszkhez illő eszközökkel, módokon lehet pontosan ábrázolni, különben éppen sajátossága, különössége vész el. A groteszk számomra nem a teljes kétyel képi megfogalmazása, sokkal inkább egy fajta viszonylagosság. A groteszk, az abszurdoid nem valami művi, mesterséges, nem „laboratóriumi kreáció”, noha ott is elő lehet állítani. Én mindig a természetben, társadalomban már-már tiszta formában is föllelhető groteszket kerestem. Jól tudjuk: konyhasót bepárlással tengervízből is kivonhatunk, de sóbányából is útjára indíthatunk. Végül is mindkettő só: más-más úton ugyanarra az eredményre lehet jutni. És ez nem valami kalandos alkímia. Merem állítani, hogy minden groteszknél köze van a „természeteshez”, a „társadalmihoz”. (Itt természetesen a szellem természetét is értem.)

A verssel egyébként gyakran vagyok úgy, hogyha köznap értelemben „túl szépnek”, „túl tükéletesnek”, túlságosan „dallamosnak” sikerül – igyekszem „elrontani”. Lecsupaszítom. Ez abból az örökös gyanakvásomból ered, hogyha valami egyből ilyen jól sikerül – nem lehet igazán eredeti, hiszen túlságosan készen ugrott elő agyamból. Gyakran a szokott zene ellen is azért vagyok, mert benső muzsikára, gondolati zenére törekednék. A közhelyeket úgy igyekszem kikerülni, hogy más helyzetbe dobom őket, más összefüggések körébe vetem: ilyenkor meglepően, váratlanul viselkednek. Hiszen mi más a közhely, mint az, ami saját fogalmazásunk, saját gondolatunk helyett áll. Márpedig ki hinné, hogy egy költő helyett, de bárki épelméjű helyett is valaki más-tartásan tudna gondolkodni? A közhely olyan, mint a pótkávé: az igazi helyett iszom, mert az hiányzik. Más viszont a helyzet, ha egy közhelyet zavarba ejtek új nyelvi környezetével. A hal, ha szárazra kerül – másféle mozgásokat végez. Ahhoz, hogy valaminek ismeretlen, rejtett tulajdonságai is fényre lépjenek, természetes közegeből ki kell ragadnom, szakítanom. Olykor szadiszztikusan bánok a közhelyekkel, sőt bizonyos konvenciókkal is. Meggyötrom őket, kifacsarom, mint a citromot. Még az olyan stilisztikailag negatív kategóriákat is, mint a képzavar, igyekszem némiképp pozitív-va, tehát gondolatsugallóvá tenni.

A párhuzam, a kontraszt és a metafora a kedvencem. Minél rejtettebbek – annál jobb. Próbálok a régebben megnevezett lírai műfajokat (elégia, óda, ballada stb.) keresztelni, új helyzetbe hozni, kissé megbontani: olykor akár az eszével is párosítom, sőt egybeolvasztani (esetleg kiegészíteni, megvilágítani). Az alkotói ösztönösség, intuíció és a tudatosság között nem látok különösebb ellentmondást: kiegészülnek egymás által. Ahol az egyik csődöt mond – foly-

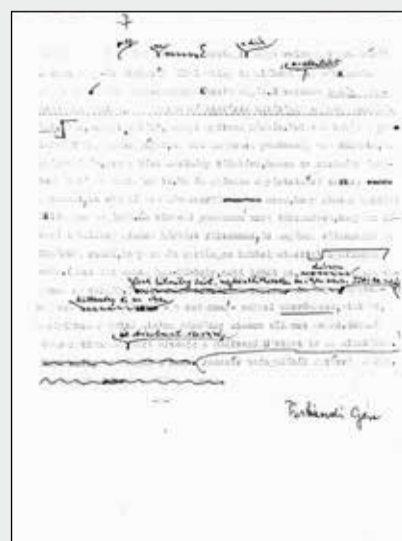
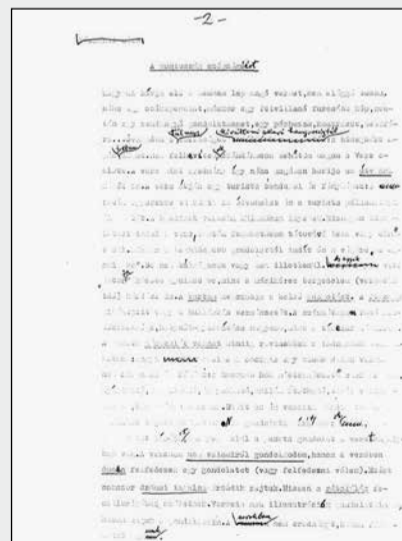
tatja a másik. A tudatosság szerintem az ösztönösség második természete. Néha a régi ritmusokat is igyekszem megidézni (például az antik versekét), ám ezt is csak lazán, oldottan. A nyelvi játék vagy a szöveg némi emelkedettsége nem annyira ódát, mint inkább drámát sejtet, vagy változatosságigényt. Nagyon fontos a mondat belső – nem szokványos – tagolása, a sortördelés, az értelmi hangsúlyok, a strofák területi különbsége és a stafétaritmus is (Ez itt nemcsak ritmusváltást jelent, hanem azt is, hogy a szakaszok más és más sebességgel futnak: a cél iránt.) Tudatosan arra törekszem, hogy egyik versem ne hasonlítson nagyon a másikra, a maga nemében valamennyi egyszeri teljesítmény legyen. (Ez főként a „külalakra” vonatkozik: a gondolatmotívumok annál inkább ismétlődjenek, persze bővülve, egymást kiegészítve, árnyalódva, pontosulva.)

Álljon itt például egyik új verse, a Hány János halála című. Elemezzem röviden a fentiek szerint. Először is a tanítóköltemény műfajának feloldása történik itt. Ez a rugalmas parabola drámaiban kezdődik: nemcsak a Hány monológja miatt, hanem mert irodalom közismert, ám rokonszenves hazudozója itt új helyzetben jelentkezik: nem nagyít, apró, szürke dolgokkal hengeg. Tehát nem következetes ahhoz a képhez, amelyet róla kialakítottunk: ez szokatlan, ezért várakozást ébreszt, feszülte válunk. A vers második része nem ad teljes magyarázatot, így az olvasó arra kényszerül, hogy egyedül fejtsen meg Hány János balladá tragikomédiáját. Sorra teheti fel magának a kérdéseket: mi is történetett: Hány elfelejtett hazudni, vagy valamiért nem akar? A sejtés csak a vége felé siet segítségünkre. Hány halálán van. Az utolsó két sor elégikusan hangzó. Íme, minden kavargó itt: dráma, ballada, tanvers, példázat, elégia. És még ezek után is függőben maradnak a következő kérdések. (Így is akartuk): vajon hősiünk azért nem hazudik többé, mert érzi halálát, vagy éppen azért érzi halálát, hogy nem tud többé föllenteni? Olyan közel van az elmúláshoz, hogy már az apró, szürke dolgok is mérhetetlenül nagyjelentőségűvé válnak számára? Nem látja többé értelmét a hazudozásnak, vagy pedig fantáziája megkopott, kiapadt, mesélkedve elfáradt, kiöregedett – ez hozza közelebb halálát, ez siettet? Esetleg: szenilis? Közismert, hogy az emberek korosodván egyszerűsödnek, a magasból egyre lejjebb szállnak. Erről lenne szó? Nem véletlen a „furfangtalan diák” megjelenése sem: ez már nem az ugrató partner, a hazudozás hálás hallgatójának álcázott ironikus fölтанúja, hanem mintha maga is megdöbbenne. Esetleg: a diák maga volna a végső bíró? A vers nagy- és kisbetűi külalakilag is aláhúzzák az ellentétet: a várakozás nagyságát és Hány mondottainak kicsinységét. E versben talán a hazudós romantika, a nagyotmondó história halálának vagyunk szemlélői.

Íme, mennyi „talán”, mennyi nyitott kérdés. Hol van tehát a pontosság? Nem mondok újat, ha azt mondom: a pontosság nem didaxis, nem szájbárogás, nem a kész eredmény találása, hanem

az eredmény általunk való megszerzése is. Ha én egészen egyértelművé teszem a verset, az olvasó nem kényszerül arra, hogy minden kérdést föltegyen magának. Én viszont pontosan arra törekedtem, hogy az olvasó lehetőleg minden kérdést fölvessem, és magának válaszolja meg. Kizártam ezzel, hogy az én esetleges közhelyeimet fogadtassam el velem. (Mert ami nekem nem-közhely, neki lehet az, hiszen nem vagyunk egyformák.) Csak látszólag zárt, megközelíthetetlen az ilyen vers. Sőt: ez az igazán nyitva hagyott költemény és az ilyen – paradoxon! – sokkal szerényebb, mint az, amelyikben a költő minden kérdésre minden választ megad. Sokkal demokratikusabb és bizalmat szavazó, mert bevonja a Műélvező Másikat is az alkotásba. Passzív befogadóból aktívává emeli.

* A fenti címmel Angyal János irodalomtörténetes, kritikus indított el egy vallomások sorozatot a hetvenes években. Az általa összegyűjtött rendhagyó írásokat lapunk folyamatosan közölni fogja.

Páskándi Géza versei

Szabálytalan strófák Radnótihoz

„Sárral kevert vér száradt fülelen.”

Mit ér sáros, véres fülével
egy ártatlan s magyar.
Ártatlanság: magában is neveltség,
hát még súlyaival!
Az ártatlanság tudod, mit ér?
Tengerbe folyt édes víz-ér.
És mennyit ér az angyal-arc?
Köpet égesse, flegma-kvarc.
Mit ér, tudod, a jóhiszem?
Vámon elveszik, ha réven
átvizsem.

S tudod, mit ér, ha mókust bámul
sokáig az ember?
A vadász már nem a kis bundást
tartja szemmel,
hanem téged s nyomodra kap.
Mit lebkéség, szeszély, fuvallat,
s a nonszensz: tiszta táj.
A hexameter? Egy ember, sok ember...
Mit ér az, ami fáj?
A bárányvér, midőn farkas is már
nyaldossa sebeit...
Mit ér szökellő jambusod, ha
rágalom kúszik
zászlórúdon is, egyebütt, -
és mit - ürös morajban
egyszerű derűd?
Áldozat, Szent Naivítás, mit ér?
Ha Kivületek nincsen fehérek?
Mert mit bánám én a piszkot is,
ha minden mocskos lenne már:
a hó, a dér, a battyú és sirály.
De látod, tiszta vagy te is.
Mit ér nyílt mező - gyalcos homlokod?
Lent a sárban
Te már jobban tudod.

Sánta Vénusz

Fény volt ő is, de eljutott az árnyig.
Kölyök-vágygal meglestem sánta Sárít.
Komisz legények döntötték a sárba,
mert könnyen hull, kit elhagyott a lába.
A teste térdig tékozló tökély volt,
s nyakára röppent néhány fura-kék folt,
részeg fogaknak vaksi vétek-varja,
és nem volt csősz, hogy onnan fölzavarja.
S egy boros férfi, mint múltunk törökje,
ma Sárin mankót s szenteket tör össze,
mint barbár, ki a falhoz szobrot lódit,
egy sánta Vénuszt, fordított milóit.

Egy istent kiástam

És akkor lassan
Egy istent kiástam
Ásóval és lapáttal
Három méter mély gödörből
Első' istenemet kiástam
Levertem róla a sarat
Meg kifíjtam az orrát
Ültettem az apró edényre
Haad nyögje ott a sorsát
Isten pesztrája lettem lassan
S keresgélni kezdtem - magasban
Felnyltam érte, mint egy légyért
Elkaptam - zümmögött
Isten? Nem isten? A lélek érte föntjárt
Az ész csak hümmögött
Ha föntbagyom - repülni fog
Ki - sohase tapintom
Ha lerántom - hiányzik fönt
Nem lehet többé titkon
Kellene egy isten föntre
Kellene egy lentre
Pesztrálnám a két kis istent
Tente, isten, tente

Zenélő ábécé

Itt az este, itt az éjjel
a zenélő ábécével!

A aranyalma almon alszik
Á ásó áskál ásitozva
B bokor berekben bóbiskol
C Cirmos cincogót cirógat
Cs csordák csengője csöndesül
D dúdol dajka, dűnyög dunyba
E-É estike ég estelente
F fü fáradtan fészkelődik
G Göncöl gördü, gúnár gubbaszt
Gy gyér gyepen egy gyönyörű gyík
H házibácsi, hú, de horkol!
I illat illan, illedelmes
J jászolhoz jut jámbor jószág
K kiskakas kobakja kókad
L liliomszál lankad légyan
Ly lyukba menyét rejti selymét
M mackó mormog, málna moccan
N ni, megnőt a nagyállomás!
Ny nyulacska nyúl nyoszolyára
O-Ó ordas ormon ólálkodik
Ö-Ö őzike ösvényen ódöng
p pille pillog, pók pislákol
R réten ritka ruca rebben
S Sajó sután sutba surran
Sz szűnyog szunnyad szenderülve
T-Ty tikkadozva tyúk téblábol
U-Ú utas útnak indul úton
Ü-Ű üzött ürge üregbe ül
V valahol vadvirág virraszt
Z zizge zuzmót zerge zörrent
Zs zsurló, zsálya zsongva zsendül

Itt az este, itt az éjjel
a zenélő ábécével!

Ars poetica a pusztán

El kell mennem
addig a házig.
S ha teteje
közben beázik?
El kell mennem
addig a házig.
S ha minden lakója
holtra fázik?
El kell mennem
addig a házig.
S ha belőle már csak
gerenda látszik?
El kell mennem
addig a házig.
S ha lent vályog-közét
egerek töltik?
El kell mennem
addig a földig.
S ha zsuppját fübe
eső döngölte?
El kell mennem
abba a földbe.

Futkostam a sírdombokon

Futkostam a sírdombokon,
mezitláb, a talpam alatt,
mint mákszemek úgy hulltak el
zizge-zajú kisbogarak.
Nem tudtam én akkor ottan,
hogy alattam mind halott van,
nem tudtam, hogy halottakon
önmagamát táncoltatom.
Sírról sírra egyre szálltam,
tapicskoltam a halálban,
jaj, anyácskám, én nem tudtam,
hogy alattam alagút van,
s halott van az alagútban.

(Kolozsvár)

Bugya István

Minden évek körénk gyűlnek

(Pozsgay Imrénének 2014 karácsonyára)

Pergő perog fenn az égből,
s csöndesednek lenn a mélyben.
Azt suttogják: jön az Isten.
Hát csak jöjjön! Ideje!

Olyan romlott lett itt minden,
inkább félre néz az ember,
s elhúzódik a homályba
szégyellősen, keserűen.

Mert hisz nebéz megvallani:
ugyan, mékünk nem hibázott!

S alkonyába, ahogy búvik,
nagyóhajú nagyon mélyből
szórni kezdi fényecskéit
(gyalogosan) az Időtlen.
Havazik.

S akkor át az égi réten
leballag egy öregember –
s nem lehetne szebb az Isten.

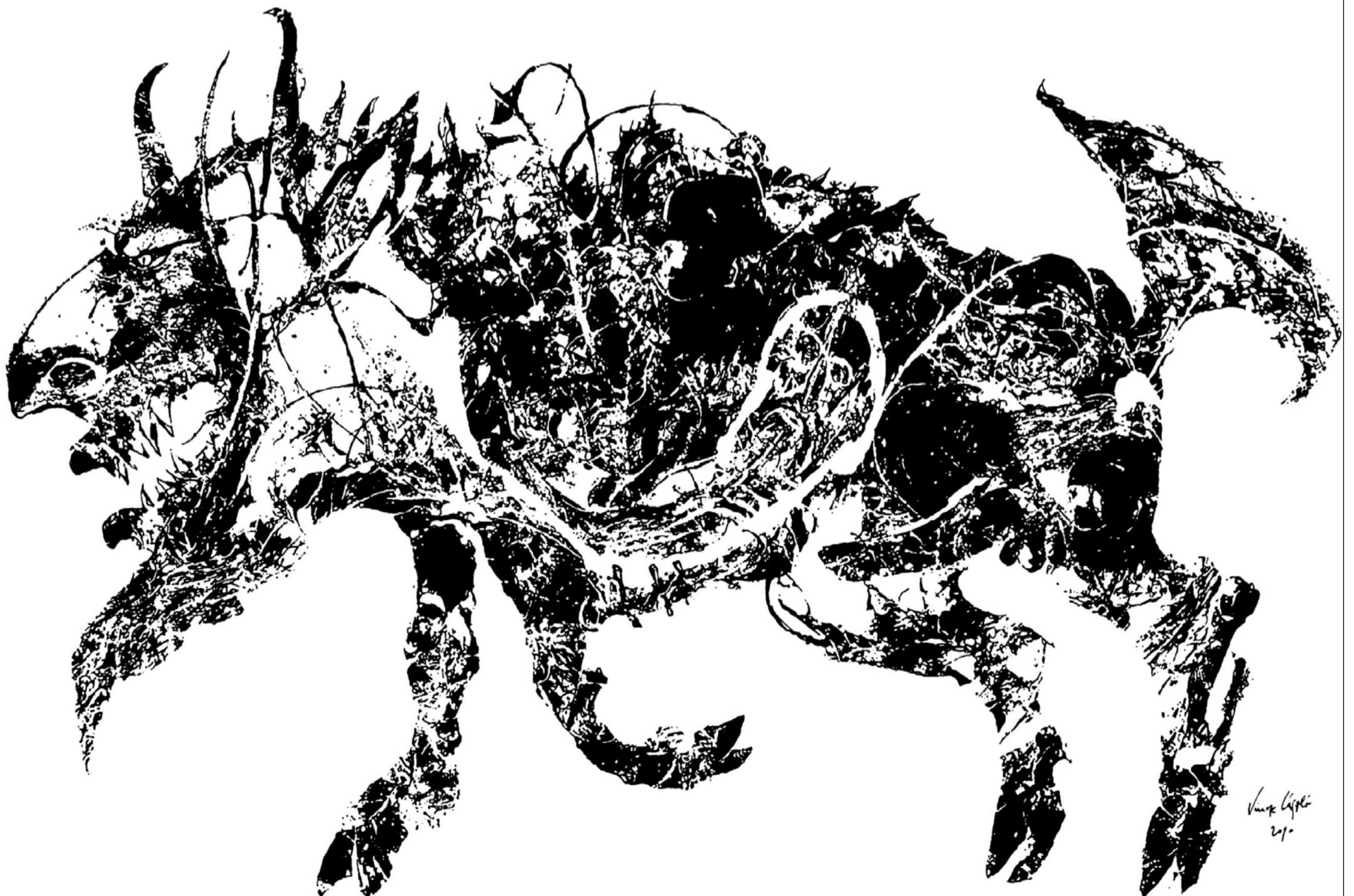
Tompán köhent, ahogy belép,
hó- bakancsát letopogja.
– Honnan ez a boldog esténk?
kérdem némán.
– Nagy idő tött, hogy megértük!
– válaszolja, de csak szemmel.

S nagykabátját, hogy leveti:
gyantaillat – mint az erdő;
s mint vén fának, ha gerince,
megroppan a szék alatta,
mikor leül.

S ahogy kezét is leteszi,
gyermekszemem már őt látja;
megsimogatnám, ha merném.

Bort gondolok poharunkba –
fölpárázslík.
Nem esik egy szó közöttünk,
szívszorongató a csöndünk –
messzi réved.

Minden évek körénk gyűlnek.

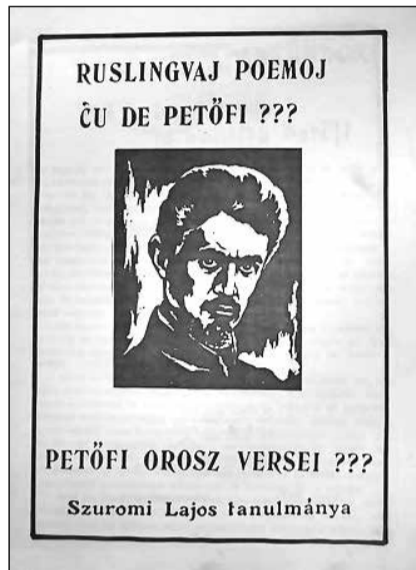

A KÖLTŐ ELTŰNÉSE MA IS ÉLŐ TITOK

EGY KIVÁLÓ SZAKTUDÓS, SZUROMI LAJOS – A PETŐFI-LEGENDÁRÓL

Arany Lajos

Öt esztendeje, 2010. augusztus 3-án hunyt el a kiváló debreceni irodalomtörténész, dr. Szuromi Lajos. József Attila életművének szakértője volt – József Attila: Eszmélet című könyve (1977) alapmű. Petőfi avatott kutatójaként ugyancsak számon tartották és tartják.

Jékel Pállal közös munkája, a *Petőfi metrumai* (1980) a Petőfi-költészet kutatásában megkerülhetetlen eredmény. A verstan szaktekintélye volt. *A szimultán verselés* (1990), továbbá *A magyar hexameter és a magyar disztichon* (1997) a verstani kutatások nélkülözhetetlen szakirodalma. Mint e művei, éppúgy friss, eleven és időálló a *Miért szép?* híres elemzőkötet-sorozatban is közreadott Berzsenyi-tanulmánya, elemzése *A poeta* c. költeményről. S hasonlóan érvényeset, maradandót tudott mondani – mások között – Balassiról és Csokonairól, Kölcseyről és Vörösmartyról, Arany Jánosról és Vajda Jánosról, Adyról és Tóth Árpádról, Illyésről és az élő klasszikus Juhász Ferencről. Filológusnak is kiváló volt ez a környékű precíz kutató, példa erre a Csokonai-művek kritikai kiadásának

munkálataiban való aktív részvétele. Abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy az egyetemen tanítványa lehettem Szuromi tanár úrnak. A *Csongor és Tündér* vagy *Az apostolról* tartott előadásainak jegyzeteit ereklyeként őrzöm.

Az pedig ugyancsak megtisztelő, s életem szintén egyik meghatározó szellemi-lelki élménye, hogy a barátjának tekintett. Egyetem után haláláig kisebb-nagyobb rendszerességgel ellátogattam debreceni belvárosi otthonába, mert mindig hívott, mert mindig várt, s ott olykor éjszakába nyúló beszélgetéseket folytattunk, mindenekelőtt az irodalomról, a művészetekről, egyszersmind az életről, a közéletéről, a médiáról; az emberről, az emberi kapcsolatokról, a mindenkori jelenről. Hajszoltságom egyik mutatója volt, hogy mennyi ideig nem mentem el hozzá. Ilyenkor szelíd fejcsoválással és dorgálással illetve „hütlén” tanítványát és barátját ez a gyémántkemény tartású, sziklaszilárd értékrendű, az értéket mindenekelőtt tisztelő, a legnagyobb szakmai alázattal dolgozó, rendkívül őszinte, szigorú erkölcsű és tisztességtől és számon kérő, fegyelmezett, ám – ha az Értékeket sérülni látta – olykor az indulatait sem visszafogó, szerény tudós...

Gondolatai útjelzők, útmutatók, vezércsillagok. Írásai, előadásai, a vele folytatott beszélgetések sora súlyos szellemi-lelki úticsomaggal látta el a tanítványt, a barátot; életünk végéig meríthetünk belőle, de talán bírjuk „cipelni”, mert azt hiszem, mindannyian igen szívesen hordjuk magunkkal, amíg csak lehet...

Nemrég kaptam jó néhány könyvet a hagyatékból, özevegétől, Évától. A kötetek, örömmöme, telve vannak a tanár úr szeljegyzeteivel. Elképesztő élmény, mert így is lehet folytatni a beszélgetést Vele. Spirituális kapcsolat. Virtuális, egyoldalú párbeszéd; így is, vagy ezért is, vagy épp ettől: felemelő, erősítő.

Azzal is megtisztelt, hogy több interjút is adott nekem ez az egyébként a nyilvánosságot kerülő tudós. Persze, mindig csak általa igen lényegesnek ítélt kérdésekben szólalt meg a sajtóban. Az egyik – rövid – beszélgetést, amely az interjúalany gondolatai okán – mint minden más nyilatkozata – máig aktuális, az ő emlékére adom itt újra közre. A szöveg a Pesti Hírlapban jelent meg, 1990. május 24-én.

* * *

A költő eltűnése ma is élő titok

A Petőfi-legenda, más szemmel

A Bajkál című burját irodalmi lap 1987-ben két orosz nyelvű verset közölt A. V. Gurevics 1928-as gyűjtése nyomán. Tudományos vizsgálatra ajánlotta őket a barguzini Petőfi-legenda okán. Szuromi Lajos, verstanból kandidált debreceni irodalomtörténész – akinek *A szimultán verselés* című könyve 1990 tavaszán jelent meg az Akadémiai Kiadó gondozásában – a Hajdú-Bihari Napló 1989. szeptember 30-i számában nyelvatanár feleségével, *Együdt Évával* rövid tanulmányt adott közre a két verssel összefüggő vizsgálódásairól.

Ezt az értekezést kibővítette, s – miután annak közlésétől négy országos publikációs fórum is elzárkózott –, a tanulmányt magyar és eszperantó nyelven, füzet formájában jelentette meg. A szöveget közölte még a Hevesi Szemle (1990. 1–2.), de a tanulmány körül továbbra is elég nagy a szakmai csönd. Mintha Krúdy Gyula egyik, 1922-es írásának zárása visszhangozna az irodalmárfülekben: „Eltűnt, meghalt: ismétljük, mert szörnyű álmokkal volna telve éjszakánk, ha azt hinnénk, hogy Petőfi Sándor 1849. július harmincegyediké után is életben volt.” Szuromi Lajos írása – amelyről 1989 végén az MTI is hírt adott – megállapítja: „a két orosz nyelvű vers pusztán

verselési technikája által is közvetlenül Petőfi saját alkotásainak minősíthető”. Belőlük „Petőfi személyes lírai mélysége tárul elénk”. Tehát „ha más írta e verset, akkor olyan művészi teljesítményt adott, amelynek a művészi imitáció tekintetében világirodalmi rangja lehet”.

Itt csak néhány mozzanatra utalhatunk a kutató felfedezésiből:

1. Az orosz nyelvű *Az álmok (Mecstü)* és a *Szomorú volt az életem (Pecsalna maja ziszny büla)* című költeményekben „emelkedett, lírai szépségű, de bizonyos idegenszerűségek orosz anyanyelvű szerző föltételezését szinte kizárják”.

2. A versmotívumok fellelhetők Petőfi költészetében, a két vers „Petőfit közelről jellemző jegyekkel közelít lírai hőséhez”.

3. A *Mecstü* „közvetlen rokona a *Véres napokról álmodom...* (1846) című Petőfi-versnek. Al-Petőfinak hogyan juthatott volna eszébe 8/9-es jambusi periódusokban írni verset Petőfiről, amikor a költőnek összesen egy ilyen verse van, a *Véres napokról álmodom...*?

4. A *Pecsalna maja ziszny büla* „jambusi szimultán kilencesekből áll, élénk kivétel csupán a címbe emelt első sor, e jambusi nyolcas”. Az ilyen verselési jegyeket hordozó, tehát emelkedő lejtésű szótag-számtartó 9-esekből álló vers a Petőfi-költészetben szinte unikum: csak *Az utolsó ember* (1845) képviseli e formát.

A reggeli Pesti Hírlap felkereste a szerény és mindig mértéktartóan nyilatkozó tudóst a kutatások további lehetőségeiről érdeklődve.

Ha jól értelmezem az értekezést, az nem kívánja megdönthetetlenül bizonyítani, hogy a vizsgált két verset Petőfi írta. A logikus, tudományos érvek nyomán azonban – véleményem szerint – immár azt lesz nehéz igazolni, hogy nem Petőfi-

től való Az álmok és a Szomorú volt az életem. A tanulmány tehát nehéz kérdést szegez a kutatóknak: Ha nem ő, akkor ki írhatta a két orosz nyelvű költeményt?

Petőfi szerzőségének feltételezését lelemi módon cáfolná vagy a költő halálával kapcsolatos bizonyíték felbukkanása, vagy a két vers szerzőjének megnevezhetősége. Reális eredményt az utóbbi ígér. Egy ugyancsak hipotetikus utánczó, imitátor – magyar, lengyel, orosz költő egyaránt lehet; leginkább magyar vagy szláv alkotó, de természetesen más is!

Érthető-e a tanulmányt eddig övező szakmai csönd? Hogyan lehet továbblépni a hangsúlyozottan irodalmi kutatásokban?

Valóban minimális az eddigi visszajelzés. A két vers külső és belső formai jegyei, motívumai igen mély és olykor unikumjellegű kapcsolódásokat mutatnak Petőfi lírájával. Az említett mély csönd szakmai szempontokból indokolt. Petőfi szerzőségét, ennek erős hipotézisét cáfolni a versek belső világa alapján aligha lehet, a filológiai, történelmi, biográfiai stb. külső kutatáshoz pedig idő is kell, szerencse is kell. Elsősorban itthon és a Szovjetunióban lehetnek esélyei a kutatásnak. Szolid eszközökkel ösztönözni lehetne azt, például pályázatokkal. Vonatkozhatna ez részben színvonalas magyar műfordításokra, részben a megoldást elősegítő bármely adatra. Dolgozatom orosz nyelvű hiteles fordítása és kiadása is ilyen ösztönző erő lehetne. Két magas színvonalú műköltoi alkotásról van ugyanis szó. Csaknem véletlen, hogy folklórgyűjtő jegyezte le őket. A véletlen komoly tényező minden titok megoldásában. A széles társadalmi tájékoztatás a véletlenszerű megoldás esélyeit növeli. Itthon pedig mindemellett a legendatemetés gyatra mamorát csökkentheti. Mert a legendanyomok kutatása körül sincs minden rendben. Petőfi geszvári eltűnése ma is élő titok.

PETŐFI-EMLEKLAP A HELYTÁLLÁSÉRT

A XXI. Század Intézet és a Terror Háza Múzeum Petőfi-emléklappal díjazta a „névtelen hősök” mellett Balog Zoltán emberierőforrás-minisztert, Filep Máriát, a páneurópai piknik főszervezőjét, Horváth István volt belügyminisztert, Konrád György író, Kovács László volt külügyminisztert, Kozma Imre atyát, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat elnökét, Németh Miklós volt miniszterelnököt, Pozsgay Imre volt minisztert és Tőkés László református püspököt.

Az 1989-es páneurópai piknik szervezői és a Magyarországra menekült keletnémet családok, polgárok segítői kaptak elismerést a XXI. Század Intézettől és a

Terror Háza Múzeumtól hétfőn Budapesten. A Petőfi-emléklap a helytállásért elnevezésű elismerés odaítélésével hennél több ember, köztük politikusok

és ismeretlen segítőik tevékenységét, bátorságát kívánták elismerni, olyanokét, akik – a méltatás szerint – a kommunista diktatúra ideológiai szorítása ellenére is emberséget mutattak. Elismerést ítélték oda a keletnémet menekülteket segítő – eddig ismeretlen – „névtelen hősök” mellett az akkor lelkesként tevékenykedő Balog Zoltán emberierőforrás-miniszternek, Filep Máriának, a piknik főszervezőjének, Horváth István volt belügyminiszternek, Konrád György írónak, Kovács László volt külügyminiszternek, Kozma Imre atyának, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat elnökének, Németh Miklós volt miniszterelnöknek, Pozsgay Imre volt miniszternek és Tőkés László református püspöknek. Az elismerést többen nem tudták átvenni a rendezvényen. Balog Zoltán – aki Angela Merkel

német kancellár látogatása miatt csak a rendezvény végén tudott megjelenni és az elismerést átvenni – azt hangoztatta: a szabadság mindig a belülről szabad emberekből indul el. Szerinte a szabadság ereje képes azokat is inspirálni, akik ma azért felelősek, hogy meg is maradjon a szabadság. Azt is mondta, a szabadság nem magától értetődő, annak mindig ára van, hiába gondolják azt ma sokan, hogy ingyen van. A miniszter az elismerés átvétele után felidézte saját 25 évvel korábbi, néhány napig tartó szerepét a csillebérci menekülttáborban, ahol pasztorációs szolgálatot végzett.

Schmidt Mária, a házigazda intézmény főigazgatója méltatásában arról beszélt, hogy a magyarok 1989 nyarán tanúbizonyságot tettek bátorságukról, szolida-

ritásukról és a felebaráti szeretetükről, és ezzel példát mutattak az egész világnak. Arra hívta fel a figyelmet, hogy az akkori segítségnyújtás csak a mai szemmel számít természetesnek, ám akkor még Magyarország megszállt állam volt, állampárttal, titkosrendőrséggel, és a segítőik tevékenysége egyáltalán nem volt veszélytelen és kockázatmentes. A főigazgató-történész köszönetet mondott a segítőknak, és arról is beszélt, ők nagyobb kockázatot vállaltak, mint a hajdani állampárt vezető politikusai. Azt mondta, az 1989-es piknik olyan mozgásoknak nyitott utat, amelyek eredményeként Közép- és Kelet-Európa államai visszaszerezték nemzeti függetlenségüket, és a két Németország egyesülésével végül Európa is egyesülni tudott.

PÜNKÖSDNYITÓ BÚCSÚ CSÍKSOMLYÓN

Bakajsa András

„Áldott szép pünkösdek gyönyörű ideje, / Mindent egészséggel látogató ege. / Hosszú úton járókat könnyebbítő szele!... Te nyitod rózsákat meg illatozásra...”

Pünkösöd jöttét ma sem köszönhetnénk szebben Balassinál, anyanyelvünk kincseinek első föltárójánál.

Rózsanyitó tavaszutó s Nyárelő hava! Köszöntések a májusi esték Nagyszonyát a Mária-kegyhelyeken, miként magyarjai, a száz- és százévezrek üdvözlük a Csíksomlyói Szűzanyát a kegytemplomban s fönt a Kissomlyó és a Nagyszomlyó közötti magaslaton (ahogy itt mondják: a „nyeregben”). Rózsáid ékessége az áldott Szűzanya, a „mennyei szép rózsza”, az ősi magasztalás szavai szerint. Schol ezen a földön nem hangzik-hangoslik kérőbben – esengőbben – és bizonyosabb! – az ének, mint itt, „Kárpát szent bércé”-nek oltalmában: „Vigyázz reánk, édesanyánk...” Megrendül a lelkünk s megtisztul a katarzis kegyelmében. Ez a hasonlíthatatlan érzés emlékezetembe hozza azt a kárpátaljai magyart, aki azt vésette fogadalmi tábláskájára: Mária megsegített! Rahó felszabadult 1938. márc.18. Köszönettel... (Megtekinthető ma is a máriapócsi bazilika hálatáblái sorában.)

Csíksomlyóra – járjon bár először ott a nem erdélyi magyar – hazamegy a magyar. Haza az anyaországi, a partiumi, a felföldi/ felvidéki, a kárpátaljai, a délvidéki, a lajtavidéki, haza az elszakított s szétszóródott magyarok a szélrózsza minden tájáról: hazamegy a csíksomlyói pünkösdre, ahol – mint ama első pünkösdön – találkozik a tisztító erő és a lelkes buzgóság, s ahol minden zarándok vagy vándor a mi nyelvünkön hallja az Igét, a Mária-énekeket, az áldozatbemutatót, a himnuszainkat. Ezek, százévezrek ajkán, egy nyelven: „Isten áldd

meg a magyart...”, „Ne hagyj elveszni Erdélyt...”, „Jézus, áldd meg Erdély földjét!”, és a legfájdalmasabbat, a Csángó Himnusz: „Én Istenem, hová leszünk?”

Székyföldön mindenütt, Csíksomlyón áldott szép pünkösdkor bizonyosan „hazatalál” a zarándok, mint a „vándor fecske” fészkekre lel az ereszalján akkor is, ha a világ másik szegletéből indult el. Ez a fájdalmas és fölemelő érzés egy régi katolikus népének verssorait himnusi magasságba emeli mindig. Himnusz lett hát belőle, elcsukló himnusz, amelyik meg tudja teremteni mégis ama belső békességet: „Hazajöttünk, megáld majd a / Csíksomlyói Szűz Mária.”

Ezért kelnek gyalogos, biciklis, szekeres, autós és légi útra annyi ezren. Ezért lett minden – s nem csak katolikus – magyarok, elszakított és szétszóródott magyarok mélyen megindító búcsújáró és világtalálkozó helye az 1990-es évektől: Csíksomlyó.

A kezdetek a Mohács előtti időben gyökereznek. A ferences testvérek temploma a XV. században immár zarándokhely. IV. Jenő pápa 1444-ben kelt bullájában az áll, hogy Csíksomlyóra „naponta nem szűnik meg összeseregleni a nép”. A Sárlos Boldogasszony nagymessziről is magához vonzotta a talpasokat. Miként éveinkben a XVI. század eleji Mária-kegyzobor a Regnum Marianum keleti határvidékén, hársfába faragottan, hártartalan és időtlen méltóságban, amint írva van a *Jelenések könyvében*: „Az égen nagy jel tűnt föl: egy asszony, kinek öltözete a nap volt, lába alatt a hold, fején tizenkét csillagból korona”. (Jel 12, 1)

István királyunk rá bízta ezt a zsenge hajtású keresztény királyságot: „Ég királynője... az országot a néppel... a te kezébe ajánlom.” Azóta hazánk Má-

ria országa. Melyik nyelv mondja szében, bensőségebben: „Boldogasszony, Anyánk, régi nagy Pátrónánk...” (Kölcssey Himnuszáig himnuszuk a katolikus magyaroknak.) Családiasak a mi Mária-megszólításaink: Boldogasszony, édes... Kisboldogasszony, Kisasszonyunk, Nagyboldogasszony, Nagyasszonyunk...

„Nagyasszonyunk, hazánk reménye...” Ez az ének azt kéri Tőle: „Mutasd meg egyszer még e népek, hogy pártfogásod mint segíthet...” A széky s kálvinista Kányádi Sándor is így szólítja Invokációjában: „Vezérel, óvjad / segítsd a nyelvben bujdosókat...”

E sorok írója félezzer kilométerről, Szabolcsból kerekedett föl negyedmagával, hogy sok szép máriapócsi búcsús emlékével lelkében, először járuljon a csíksomlyói Máriához. E hosszú út Gyergyófaluban tért rá a zivataros erdélyi századok hagyományos zarándokútvonalára. Itt bontott Mária- zászlót István pap, hogy az Úr 1567. évben elvigye Csíksomlyóra, Máriának: annak emlékére, hogy megsegélte a hitük védelmében hadra kelt széky katolikusokat az unitárius János Zsigmond fejedelem ellenében. Templomkerti szobránál gyülekeznek s mindjárt a menet élére állnak az alfalusiak, és szigorú sorrendben a gyergyóiak, a felsíkiek, alcsíkiek, le Brassóig s a csángó magyarokig... Máriához mennek a keresztalják, a gyalog- és szekeres processziók. Aki egyszer látta a sorjázásukat, az elől haladó ifjak ütemes csengettyűzését, a vasárnaplós székyek képviseletét, a zászlóvivők arcát s szemét, annak szívét megsajdul.

Csíkszereda, mezőségi utcavég, irány a kéttornyú kegytemplom s a Kissomlyóra vivő búcsús útvonal. Egykettőre ember- gyalogmenetbe sodródunk: araszolunk, majd meglódulunk, torlódnak,

ki ernyedve, ki ernyedetlenül, botozgatva, gyerekkocsit tolvá, de mindnyájan fölfelé tartunk, megkerülve a 837 méter magasságú Kissomlyót vagy nekivágvá a Kálvária- kaptatóznak, csak feltűnne már a Makovecz-oltár. A Turulmadároltár. Szemközt vele, kordon- közelben fogunk helyet, százévezrek közt kis négyfős sziget. Le lehet ülni, dőlni, selymes a fű. Jézus első kenyérszaporításakor is füre telepedt a tömeg a galileai hegyek lábánál. Itt beláthatatlan szinte a többszázévezres zarándokereg a nyereg aljától a fölső széleiig. Kinyílik, mint óriási legyező, a Nagyszomlyó fenyveseinek széléig. Fönt kék ég, ölelő júniusi nap: pünkösdszombat délelőttje, 11 óra. Szabadtéri szentmise két hegycsúcson. „Templom a természet: élő oszlopai / időnkint szavakat mormolnak...” – így írta egy modern francia szimbolista. A prédikációs beszéd hangsúlyos mondatzakarait, lám öt-hat szótagig visszaekhozták a szálfák s a hegyorom.

Ama magyar őstörténeti turulmadár itt szállt le, kiterjesztett szárnyaival egybegyűjtve az égtájakról az együvé tartozókat. Mint a Szentlélekvaró tanítványokat. Azért építette itt organikus oltárát Makovecz Imre. Itt tökéletes kivitelben sikerült megvalósítania művészi hitvallását: „... épületemmel a földet és az eget kíséreltem meg összekötni.” Mint az égi madarak, mint a szálfák s az oszlopok az ég felé törekvő gótikus katedrálisokban. Vers társítódik akaratlannul is idefönt, az ember magasan. Nagy Lászlóé, a Vállamon bárányos éggel: „Mi vagyok én... ember, se bölcs, se buzské, / égi, földi virágzás tükre...”

Boldogok, akik eljönnek ide, különösen a pünkösdi virágzaskor. Mennyi szín, mennyi szép fiatal, fénylő s szélben lebentő zászló: Árpád- sávó, nemzeti, széky és máriás... És fölhangzik az evangélium Mária- dicsérete: „Boldog a méh,

mely téged hordozott...” Hegyi beszéd ez is, mert megint fölhangzik a boldog mondás, most az erdélyi magaslaton, a minden nemzetek tanítójának ajkán: „Boldogabb, aki hallgatja és megőrzi Isten ígétjét.” (Lk 11, 27–28)

Isten ígéje pedig arról szól a Hármashalom-oltárnál, hogy őrizze kiki a folytonosságot e kedves kegyhelyen, ahova bármikor jöhetsz, itt békességre találsz, az Ó békéjére és Anyjának – szép Esthajnalcsillag – feléd ragyogására. Erre az oltalomra égetően nagy a szükségünk, hogy ne lennénk szegény szellemi-erkölcsi földönfutók a globális multik világában.

Erzsébet áldottnak mondja az útra kelt Máriát és áldottnak méhe gyümölcset. Édes anyanyelvünk áldott állapotnak tartja a várandóságot. Erdélyországban a magyar, a szász, a román anyák közül az utóbbiak többszörös várandóságukkal alapozzák a jövőt.

Mária boldogsága és hálája az Úr magasztalásában tört ki. A csíksomlyói pünkösdszombati búcsú résztvevői – magyarok a felnégyelt hazában s szerte a világon – hálát adnak Istenüknek és Nagyasszonyuknak, hogy valóra válhatták fogadalmukat, és hitükben, a Szent Szűz iránti tiszteletükben, önazonosságukban megerősödvé térhetnek haza.

A Szabolcsból útra kelő pedig a Szabolcsot végleges hazájának választó Ratkó József *Segíts a király!* c. drámájának záró imáját mondja, mondogatja. „... végbeletlen Úr... Tanítsd meg, kik ellenünk uszulkanak, / és földünket elcsipegetik, / és sóvárogznak falvaink iránt, / és kiirtanák szülötte-szavunkat, / habogy dicsérni Tégedet ne tudjunk... tedd, hogy ne legyünk / gyalázatja a szomszéd nemzeteknek... Ámen.”

VAN EGY FORRÁS TITOK ALATT (RÉSZLET A KÖNYVBŐL)

Marosi Julianna

Babba Mária ünnepei

Szívgyönyöröködtező nemcsak részt venni, már elég csak tudósítást hallani is arról, hogy egyre többen és egyre távolabbról megindulnak közös megrendülésre, Csíksomlyóra, Babba Máriához.

Most már mondhatni szabadon – a politika megszorításai, tilalmi, nagy féllelmei nélkül –, a hitükhöz, a múltjukhoz, az anyanyelvükhöz, szülőföldjükhöz is kitartóan – és minden kérdéskérdő indoklás nélkül ragaszkodó régmúltú falusi nép hátán.

Ugye, milyen jó középük tartozni. Kicsit is velük lenni. Sokan a Mária-tisztelet gyakorolt hite nélkül is – talán jobban imádkoznak a Szent István király által hazánkat, s népeinket neki adományozó, kezeibe ajánló Boldogasszonyhoz. Odaérve lakhelyére, az énekeket hallva, velük „összehajolni”.

Az időben is messziről idehallik zúgón az ének, és a csudalátót is fölkarja. A közösen átélt élmény, a hely hatása az embert megmozdítja, megrázza megtartó hitre, szeretetre. Megszólítja azt is, aki csak egyszer is el tudott ide jönni.

Ahogy jelent magát’ az igaz átlékeknek, a látomásváróknak, akiknek mindig megnyilatkozik mindannyiunk Boldogasszonya, Babba Mária.

Mert valóságos jelenlétét mindig, mindenkinek tudtára adja. Kellett és meg is maradtak az énekek, ezek a fölpártolásra váró – lélektisztító és világtisztító hangok az emberi élet szép fordulóhoz, munkához, pihenéshez, a végső útra indításhoz, a vallás ünnepeihöz. Kellett élő hanggal megszólalni Istenhez, egymásról, egymáshoz, magukról — ezért nem hiányozhatnak az emberi szívet meg nyugtató, megerősítő, összefogásra sarkalló népelemek. Mindig kellett ide a sok-sok közösen énekelhető, Szűz Máriát tisztelő érek. Felemelkedhessünk hozzá a lélek hangjain az égi magasságba.

„... éppen most, amikor a tulajdonál fogadott népe, ezeréves története után megint csak az ő kezét fogva akar elindulni az újabb ezer esztendőbe – ezt bizonyítja most éppen Csíksomlyó, hova mint mágneshoz, úgy húzódik most oda a magyar, és ahol mint aggódva gondoskodó édesanya, úgy vár rá ott Babba Mária, a mindannyiunk Szűz Máriája.” (Daczó Árpád: Csíksomlyó titkai)

A csíksomlyói búcsújárás kezdetei

Amikor ott velük együtt énekel, vagy csak az éneklőket vagy a híradásokat hallgatod, látod, visszagondolhatsz minden eddig eltelt pünkösdi napra, a kezdetektől – 1567-től –, amióta megszakítás nélkül él, még ha „nagy megszorításokkal” is – a csíksomlyói búcsújárás. S nemcsak a Boldogasszony közelségétől, de ünnepi viseletükbe öltözött, keresztikkel, zászlókkal, csengőkkel, szobrokkal, múltjukkal, éhségükkel együtt, a virággal vonuló, éneklő, háláadó és fohászoló zarándokok láttán is — van okod, s hagyd is, hogy a szemed neked is hosszán, még később rájuk gondolva is, legalább behomályosodjon. Egy fegyverrel kivívott győzelem emlékére kezdődött el a csíksomlyói búcsújárás, amit a csíki székyek nyertek meg a királlyal – ifjú János királlyal (Zápolya János Zsigmond) szemben.

„Az végzés következtében vallás dolgában... a csíki székyek engedelmeskedni nem akartak... hasztalan kerülgét őkét János király hol ígéretekkal, hol fenyegetéssel, eljárak azért egymást és azt végzik, hogy Ily utolsó veszedelemben az egész nép fejenként kicsitől fogva nagyig, házaikat odahagyva gyűljenek össze Somlyóra...”

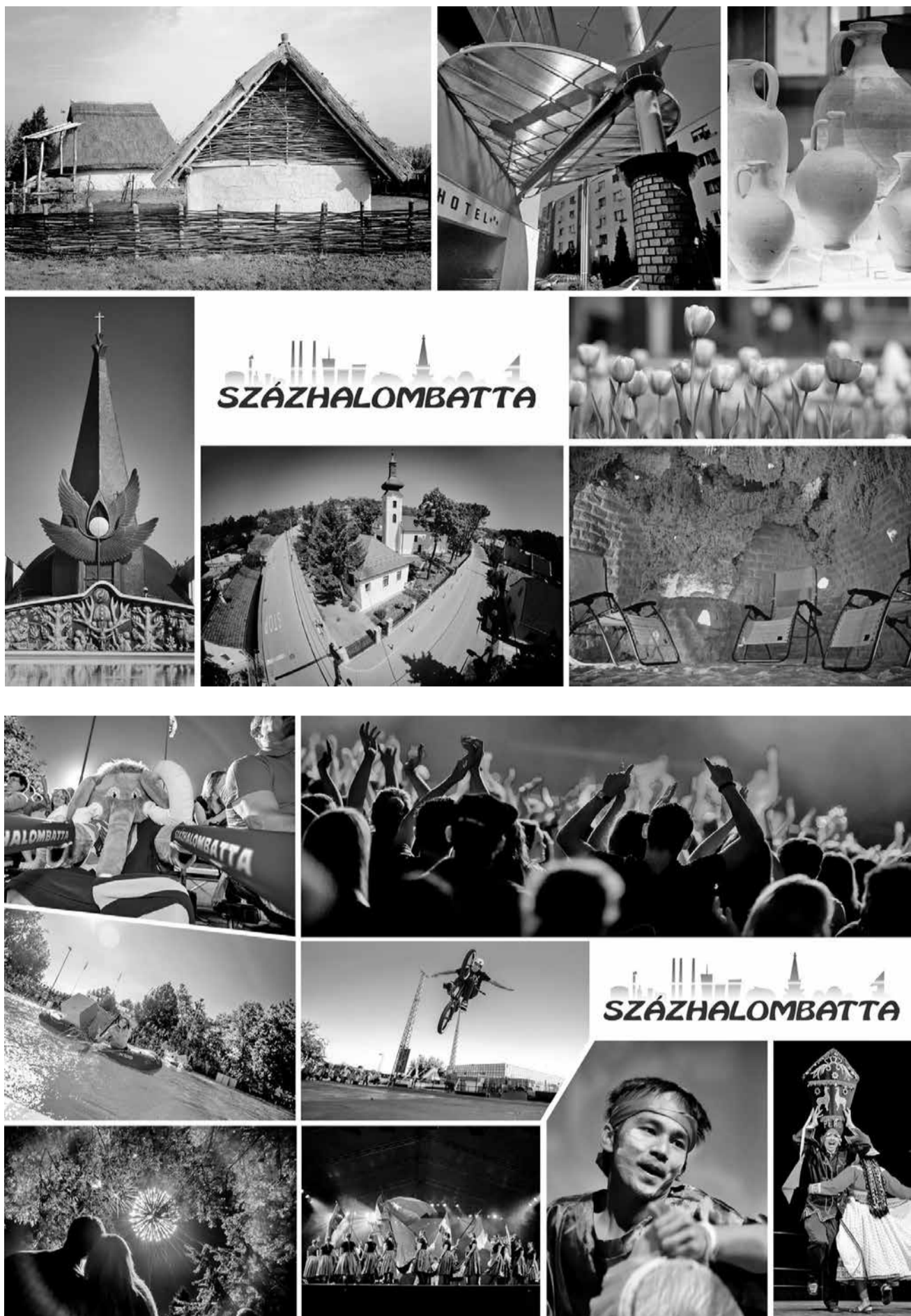
... Hírek érkezék, azonban... hogy nyomulának bé feléjük az hadak, kiválaszták magok közül a fegyver foghatókat s rendre állták az ott kiterjedt szép mezőre, a fejrénépeket, gyermekeket, öregeket ottan hagyván, eleibe kezdte nyomulni a fegyveres nép a János király hadának. Ott szembetalálkozván fegyverre került közöttük a dolgot, a Csíkiak Jobb részét levágták a király hadának... Elvégződve a verekedés, vissza fordulnak a Csíkiak, mikor a klastromhoz közeledtek... a honn maradtott őket örömmel fogadottakkal együtt a templomba menve hálákat adának az Istennek a győzedelmekért, ennek emlékezetére most/s egyben gyűlnek minden esztendőben azon a napon nemcsak Csíkból, Gyergyóból, Kászonból, Udvarhely székről hanem máshonnan is. Moldvából is még az általmenetelek meg nem szorulának. Sok bajok lón annakutánna is János Királlyal a csíkiaknak, de soha a hit dolgában meg nem adák magukat, sőt...” (Katon György krasznai plébános feljegyzései r.)

„A Kárpátok mindkét lejtőjéről 1567 óta minden év pünkösdjén Csíksomlyóra özönlő zarándok nép célja a kegytemplom Mária-szobrának és a Kissomlyó-hegy csúcán álló Salvador-

kápolnának felkeresése. A kegyzobor a XVI. század elején működő önálló széky fadaragó műhely alkotása.”

„Amint a XVI. század eleji széky szobrásziskola alkotásai központjában a Napba öltözött Istenanya áll, úgy ábrázolják Mária-énekeink is Máriát. E kiemelkedő Mária-tisztelet magával hozta az egyházzene és az egyházi népének fokozott művelését és hagyományoztatását. Temesvári Pelbárt ferences szerzetes évszázaddal a protestantizmus előtt összeszedte... amit előző századok tudós elméi Máriáról elmondtak. Magyar nyelven zeng tehát az ének a magyar tájakon és olyan bő forrásban árad, hogy meríthet és merít is abból minden ki, mert bár régi a tanítás, de tiszta és kifogyhatatlan...” (Domokos Pál Péter)

(2014. december 25-én elhunyt Marosi Julianna, a kiváló gyűjtő, népdalénekes, író és néprajzkutató. Sok művészt segített útjára tanításával, és azzal az alázattal nyúlt a dalokhoz, amiket ő is tanítómestereitől tanult. Számos gyűjtést hagyott az utókorra, tematikus vallási, illetve katonadalokat tartalmazó hangzó anyagai pedig a Kárpát-medence népdalkincséből szép számmal válogatnak az Énekörökségünk sorozatban.)

Sajtónyelvőr

Mindenki biztosít...

Az értelmetlenségig sűrűn szerepelteti mind a köznapi nyelvhasználat, mind a sajtó a *biztosít* igénket. Túl általános értelmű használattal, illetve 'lehetővé tesz', 'rendelkezésre bocsát', 'juttat', 'garantál' és hasonló jelentésében régóta szívósan tartja magát ez az elcsépelet divatszó. „Az önkormányzat úgy segíti az állami gondozásból kikerülő fiatalok önálló életvezetését, hogy évente két lakást *biztosít* számukra” – olvassuk a médiában. „Lakást *biztosítanak* az orvosoknak Csíkszeredában” – írta másutt a sajtó. „A munkáltató szükség esetén lakást *biztosít* az álláspályázat nyertesének – öltik szemünkbe egy harmadik közlésben.

A sorolt példákban nemcsak azért cserélendő a *biztosít* tartalmasabb szóra, mert szűrkíti a nyelvhasználatot ugyanannak a kifejezésnek a szakadatlan ismételtetése, hanem azért is, mert az idézett mondatok (azzal, hogy bennük a *biztosít* a lakással, az otthonnal együtt emlegettetik) a *biztosít* egy másik jelentését ('biztosítást köt valamire') is a tudatba hozzák. A citált szövegek tehát nemcsak azért tekinthetők hibásaknak, mert árnyalatlan a közlésük, hanem még félreérthető is. Tehát precízebb ez a formula: *lakáshoz juttatják* a szóban forgó alkalmazottakat. Hasonló tévképzetünk támadhat a következő mondat olvastán: „A készüléket a könyvtár *biztosította*.” Értékes masina lehet, ha biztosítást kell rá kötni... – fűzhetnénk hozzá, hirtelen, első hallás után. A mondat értelme persze ez: a könyvtár *adta* (kölcson), *bocsátotta rendelkezésre*, a könyvtártól *kaptuk* az eszközt.

„Diploma után munkahelyet *biztosít* az egyik főiskola” – örvendhetnek a jó hírek a végzős hallgatók. Itt már kisebb a félreértés kockázta (bár a munkahelyekre is szoktak biztosítást kötni...), ám a pontos szóhasználat ez esetben is kívánatos: *munkahelyet garantál, munkalehetőséget teremt, állást ad* a felsőoktatási intézmény.

Valósággal hódít ez a szürke divatszó! A telek „nagy előkerte több autó beállítását *biztosítja*”; „egyre több kedvezményt *biztosít* az üdülési csekk”; „ingyenes sportolási lehetőséget *biztosít* az új tollaslabdacarnok”; „a hagyományos védekezés már nem *biztosít* teljes körű védettséget”; „aggregátor *biztosítja* az áramot az Aranybikában”; a cég „tanfolyamok széles skálájával *biztosítja* az Ön sikerét”; az önkormányzat az egyesület „működési költségeit *biztosítja*”; „folyamatosan *biztosítják* a kórházi ellátást”; „a minőségbiztosítás tulajdonképpen a minőség *biztosítása*”.

Cseréljük tartalmas, a szándékolt jelentést jobban kifejező szavakra a citáltakat! Tehát: több autó beállítását is *lehetővé teszi*; kedvezményt *nyújt* a csekk; ingyenes sportolási lehetőséget *teremt*; nem *garantál* védettséget, nem *szavatolja* a védettséget (nem *szavatol* a védettséget); aggregátor *szolgáltatja* az áramot; *kezeskedik* az Ön sikeréért; költségeit *fedez*; *gondoskodik* a kórházi ellátásról; a minőségbiztosítás a minőségért való *jótállás*, illetve: *jótállás* a minőségért.

„A Madárhegy kiváló elhelyezkedése ideális környezetet *biztosít* a budai lakások kialakításához.” E mondatból pedig – némi átalakítással – el is hagyható a divatszó: „A Madárhegy – kiváló elhelyezkedése révén – ideális környezet a budai lakások kialakítására.” „Újabb civilszervezeteknek *biztosít* támogatást a kormány.” Ebből is kimaradhat az elcsépelet ige: civilszervezeteket *támogat*... Vagy: ... civilszervezeteknek *nyújt* támogatást...

Különösen suta ez a kliséző, ha tárgyak tulajdonságainak érzékeltetésére használjuk: „A hordozókéndő stresszvédettséget *biztosít*.” Inkább: stresszvédettséget *nyújt*. Még jobb, magyarosabb ez: *véd a stressztől*. „Foltmentes ragyogást *biztosít* az ablaktisztítószer.” Pontosabban: ragyogást *eredményez*. Végül egy ugyancsak mosolyt keltő példa: „A rapid randi élőben zajlik, szervezett keretben *biztosítanak* a megszólításnak.” Immár tehát a *megszólítást is biztosítják*... Talán inkább *lehetőséget, alkalmat teremtenek a beszélgetésre, ismerkedésre, a kommunikációra*.

A *biztosít* és a hasonlóan ködszürke nyelvi klisék szakadatlan ismételtetésével a szinonimákról tudomást venni nem akarók – köztük nemritkán a sajtómunkások – megússzák a pontos, színes anyanyelvhasználatot járó munkát. Márpedig aki a rokon értelmű szavak, kifejezések keresése helyett megelégszik elcsépelet divatszavak szajkózásával, lemond a nyelvápolásról. Sőt, szűrkíti a nyelvhasználatot.

Arany Lajos

STÁDIUM

Társadalmi és Kulturális Hírlap

FŐSZERKESZTŐ:
Pozsgay Imre

KIADJA:
Editio Librorum Kft., Százhalombatta

FELELŐS KIADÓ:
az Editio Librorum Kft. ügyvezetője

FELELŐS SZERKESZTŐ:
Fazekas István

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:
Arany Lajos (anyanyelvi lektor)
Bertha Zoltán (esszé),
Bordás Mária (tanulmány),
Czifrik Katalin (közéleti hírek),
Deák Mór (szépirodalom),
Szigetvári József (kulturális hírek)
Szabó István (weboldal szerkesztő)
Terjeszti a Lapker Zrt.

ELŐFIZETÉSI DÍJ:
egész évre 2600 Ft

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:
2440 Százhalombatta, Kodály stny. 26.
Telefon-fax: 06/23-354-447
Honlap: www.stadiumlap.hu

Ára: 300 Ft
ISSN 2063-5389